

UDK 271.3 Zoričić, M.
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 3. 9. 2012.
Prihvaćen: 14. 5. 2013.

PAVAO KNEZOVIĆ

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Borongajska cesta 83d, HR-10 000 Zagreb
pknezovic@hrstud.hr

ZORIČIĆEV *BOGOLJUBNI NAUK* I NJEGOVI IZVORI

Najopsežnije djelo moralne teologije pisano hrvatskim jezikom u 18. stoljeću (1784) jest *Bogoljubni nauk* fra Mate Zoričića (sačuvano je 1538 stranica) u kojem su sukladno vremenu bili obrađeni svi postojeći i mogući slučajevi savjesti (*casus conscientiae*). Osim što pruža dobar uvid u moralno stanje tadašnjega hrvatskoga puka (sklonost vraćanju, čedomorstvu, raznovrsnim preljubima, sklonosti trgovaca varanju kupaca, poimanje drugoga i drugačijega i sl.), znatno obogaćuje hrvatsko znanstveno nazivlje (npr. *conscientia* je ‘grizodušje’) te nam daje vrstan uvid u tadašnje stvaranje znanstvenoga djela (citira naime 156 autora iz struke u 965 citata). Ta se silna “učenost” ipak propitkuje pogotovo kada detaljnom analizom dolazimo do zaključka da se Zoričić, pišući svoj *Bogoljubni nauk*, služio gotovo jedino djelom *Examen ecclesiasticum* Felicea Potestà i neznatno djelima *Medulla theologiae moralis* Hermanna Busenbauma te *Istruzione e pratica pei confessori* sv. Alfonza Marije de’ Liguorija.

Ključne riječi: Mate Zoričić, *Bogoljubni nauk*, moralna teologija, kazuistika

1.

Zoričićev¹ se rukopis *Bogogljubni nauk pomglivo skupljen i sastavljen iz različitih naučiteglia od iste varste i u sedam dila razdiglien za pro-*

¹ Zoričić, fra Mate (oko 1722–1783) “propovjednik, publicist i matematičar” (HFBL, 2010: 580); detaljnije: Udovičić, 1984: 99–1125; Čaleta, 1984: 83–98; Bezina, 1994: 86–89; Dadić, 1995: V–XXII; Zenić, 2002: 244–247; Čvrlijak, 2012: 81–115.

svitglenie ispovidnika i paroka slavnoga naroda illiričkoga na pristogliu svete ispovidi, tj. *Bogoljubni nauk* čuva u arhivu franjevačkoga samostana sv. Lovre u Šibeniku (Rk. 15), formata 28 × 18,6 cm u dva sveska, a uvez je od tvrdoga kartona s natpisom na hrptu. Paginacija je izvorna i teče od prve stranice do kazala ili sadržaja koji je ispisan na 33 nepaginirana lista. “Prvi svezak broji 643, a drugi 844 stranice. Iz prvoga su sveska izgubljene 94 stranice i to od 86. do 180. stranice. ... Obadva sveska zajedno imaju 1487 stranica numeriranih, a k tome treba još pridodati 55 stranica ‘*ukazagna*’ i posebnoga dodatka pod naslovom: *Različito zabilixegne svarhu dila čovječki* (Udovičić, 1984: 111).² Rukopis, uz paginaciju arapskim brojem u gornjem vanjskom uglu, ima živu glavu (lijevo se rimskim brojem navodi dio rukopis i poglavlje, a desno naslov teme koja se obrađuje) i poveznicu na dnu stranice. Udovičić i Bezina, izuzev nestanka listova koji su bili označeni brojevima od 86 do 180 (nedostaje ih 116), nisu zamijetili ostale pogreške u obrojčavanju stranica, iako ih ima poprilično: dvije su stranice označene brojem 183, stranica poslije 366. označena je brojem 337 i tim se brojem dalje nastavlja paginiranje do kraja prvoga sveska. Također su dvije stranice numerirane brojem 827, broj je 1062 preskočen, izostavljeni su brojevi od 1090 do 1099 (poslije 1089. stranice dolazi 1100.), između stranica 1135. i 1136. jedna stranica nije numerirana, poslije 1277. stranice sljedeća je označena brojem 1279, između stranica 1304. i 1305. jedna stranica nije numerirana, poslije 1338. stranice sljedeća je numerirana brojem 1341, zatim poslije stranice 1384. sljedeća je označena brojem 1390, dvije su stranice numerirane brojem 1393, između stranica 1407. i 1408. jedna stranica nije numerirana te između stranica 1435. i 1434. također jedna stranica nije paginirana. Posljednja je paginirana stranica *Bogoljubnoga nauka* 1487. na čijem je dnu, ispod teksta, nešto ovećim slovima fra Mate napisao: “Boggu fala, slava i dika privellika”. Nakon toga dolaze tri prazne stranice i listovi na kojima je ispisan sadržaj rukopisa: *Ukazanje poglavlja koja se u ovim knjigam nalaze* na 33 nepaginirane stranice. Prema tomu, ukupno su sačuvane 1422 stranice rukopisa. Iza *Bogoljubnog nauka* u istom se rukopisu nalazi malo Zoričićevo djelo: *Različita zabilženja svru dila čovičiji* ispisan na 20 posljednjih stranica, a to djelo počinje na istoj stranici na kojoj završava kazalo *Bogoljubnoga nauka*.

² “Prvi svezak ima 643 stranice, a drugi 844. Iz prvoga sveska su nestale stranice od 86. do 100. Oba sveska imaju 1487 paginiranih stranica i 53 dodatne stranice ‘*ukazagna*’ pod nazivom ‘*Različito zabilixegne svarhu dila čovječki*’. Svesci su vezani tvrdo i iste su veličine.” Bezina, 1994: 88. Godinu dana prije donosi: “*Bogoljubni nauk*, u dva sveska, kart. uvez, 643 str., vel. 30,5 × 20,5. Drugi svezak, str. 644–1487, vel. 31 × 21” (Bezina, 1993: 207).

Zoričićev je *Bogoljubni nauk* jedna od rijetkih starih kazuistika na hrvatskom jeziku. Kazuistika je dio moralne teologije u kojem se opća moralna načela primjenjuju na pojedina pitanja ili slučajeve savjesti. Začetci joj sežu još u srednjovjekovne upute kao što su *libri poenitentiales* i opsežni leksikoni koji su nastajali nakon odredaba IV. Lateranskoga koncila (1215), a osobito poslije donošenja dekreta o sakramentu pokore na Tridentskom koncilu, čime je potaknuto i stvaranje specijaliziranih priručnika moralne teologije kojima je bio cilj točno formulirati nauk prema kojem će se rješavati pitanja savjesti (usp. Häring, 1973: 29–40). Tijekom 17. i 18. stoljeća, nakon što je odijeljena od dogmatike, moralna se teologija uglavnom bavi problemom probabilizma.³ U poslijetridentskom je razdoblju došlo do poplave priručnika te vrste (npr. Antonio Diana u svom djelu *Resolutiones morales* rješava više od 20 000 pitanja savjesti), čak i kod nas u 17. i 18. stoljeću, a među njima je i Zoričićeva *Uprava mnogo korisna ispovidnika* (Mleci, 1781)⁴ u kojoj iznosi samo 68 *zamrsitiji* slučajeva.⁵ *Bogoljubni nauk* opsežno je kazuističko djelo sastavljeno od sedam dijelova: dio 1. *Svru grizodušia olti uprave dila iznutrenji čovika* – lat. *conscientia* (str. 1–29), dio 2. *Svru zakona* (str. 29–86),⁶ dio 3. *Svru grija*, dio 4. *Svru tri kriposti svrhunaravne olti bogoslovne* (str. 180–213), dio 5. *Svru deset zapovidi Božji* (str. 213–648), dio 6. *Svru zapovidi majke Crkve* (str. 648–711), dio 7. *Svru sakramenata* (str. 712–1487) i na kraju se nalazi iscrpno kazalo *Ukazanje poglavja koja se u ovim knjigam nalaze*. Iza kazala je dodao još 17 *zabiliženja svrhu dila čovičiji* jer ih je smatrao ključem za poimanje *nauka od morale*.⁷ Svaki dio

³ “I tako temeljito te se slobodno može kazati da je povijest moralne teologije u ova dva stoljeća bila zapravo povijest probabilizma. Takav poseban način razumijevanja problematike doveo je uostalom do stvaranja jedne sasvim apstraktne kazuistike bez dodira sa životom. Tako je moralka više od jednog stoljeća bila zatvorena u krug svoga vlastitog problema” (Häring, 1973: 41).

⁴ U podnaslovu je istaknuo Zoričić njezinu glavnu svrhu: “*Uprava mnogo korisna ispovidnika* – koja mu kaže kako se ima nositi prema svojim pokornici u niki događaji mučniji koji mu se na pristolju od ispovidi olti sakramenta od S. pokore često događaju”.

⁵ “Zato reko pritisavši ova svaka, odluči za lasnost tvoju [tj. ispovjednika] metnuti na svitlost ove male knjižice u kojim ukoliko naći ćeš način kako se imaš vladati svojim pokornici i to u njiovi pomanjkanji zamrsitiji jedabi jednom š’ njima zajedno dostiga slavu vikovičnju” (Zoričić, 1781: 4).

⁶ U rukopisu nakon 86. str. nedostaju listovi do 180. stranice na kojoj se nalazi “Dio IV. pog. V.”, kako navodi i Udovičić, 1984: 111, a ne kako piše Bezina.

⁷ “Budući da se vas *Bogoljubni nauk od morale* daje za upraviti u dili čovika putem od spasenja, istinito držim s ostalim kripostnim pisaoici da za razumiti priuba moralu da se hoće osobito poznanje dila čovičiji jer njiovo poznanje prvo jest istinito ključ olti jesu vrata po koim se ulazi s nikim bistrim otvoritim načinom i razumom u široko polje ovoga nauka.” Dodavši taj dio Zoričić je bio zadovoljan: “Cinim da sam priuba zadovoljan u zabiliženju dila čovičanski niti je držim potriiba više pružiti za naš narod.”

ima više poglavlja u kojima se obrađuju dijelovi glavne teme, a pojedinačna su pitanja ili slučajevi unutar poglavlja detaljno objašnjena kroz pitanja (*Pita se*) i opis nekoga eventualnoga događaja (*Dogodi se da ...*). Iscrpan je sadržaj *Bogoljubnog nauka* donio Udovičić (1994: 112–119), a nedavno su objavljene: *Predgovor, Dio prvi, Dio drugi i Dio peti* (Zoričić, 2012: 405–564) te se na taj način može lako steći zadovoljavajući uvid u cjelokupno djelo.

2.

U *Bogoljubnom nauku* Zoričić donosi jednaku građu i poredak njezina izlaganja koji se nalazi u djelu *Examen ecclesiasticum* glasovitoga talijanskoga franjevca Felicea Potestà (Palermo, 1649–1702),⁸ kojega fra Mate više puta nazva “našim”.⁹ U osvrtu na autore, koje Zoričić spominje kao vlastite izvore, Udovičić se ograničio na “važnije pisce, uglavnom moraliste” i “njihova djela s kojima se služio Zoričić” (Udovičić, 1994: 123). Udovičić stoga ukratko predstavlja Hermanna Busenbauma, Antona Dianu, Tomu Sancheza, Juana Azora, Prospera Fagnanija, Leonarda Lessija, kardinala Ivana de Luge, Alfonza Liguorija i “trojicu velikana skolastike” – sv. Tomu Akvinskoga, sv. Bonaventuru i “pritankoga naučitelja” Ivana Duns Scota, te tomiste Francisca Suareza i Gabriela Vasqueza (Udovičić, 1994: 123–124). Uz djelo *Medulla theologiae moralis* H. Busenbauma navodi: “Upravo to njegovo djelo Zoričić najviše citira (više od 40 puta). Vjerojatno je po uzoru na to djelo i sastavio svoj *B[ogoljubni] N[auk]*. To bi svakako trebalo pobliže istražiti i dokazati” (Udovičić, 1994: 123).

⁸ Naslovnica izdanja kojim se služim glasi: Felicis Potestatis Panormitani Ordinis Minorum S. Francisci de observantia, Ministri Provincialis, Lectoris Jubilati, & S. Officii Consultoris &c.: *Examen ecclesiasticum in quo universae materiae morales, omnesque fere Casus conscientiae excogitabiles solide ac perspicue resolvuntur: Cum Denuntiationibus ad monitoria atque Edicta; necnon Instructione Sacrae Poenitentiae, Propositionibus damnatis, Examine ordinandorum & Arte praedicandi. Opus non tantum confessariis ac poenitentibus verum etiam praedicatoribus, ordinandis, missionariis cunctisque ecclesiasticis sumopere utile ac necessarium. Editio novissima cui inter alias additiones accessit Appendix thesium Quesnellianum. Venetiis, Ex typographia Balleoniana, 1728. Služim se primjerkom iz Knjižnice franjevačkoga samostana u Zaostrogu na kojem se nalazi zapis: “Anni Domini 1731. Ad Simplicem Vsum fris Simonis Marcovich alias Lozinovich de Vardo Ord. Min. Reglis Obstiae S. Ptris Francisci Provinciae Bosnae Argentinae filii.”*

⁹ Usp. “Naš *Fel.* govori da poradi poštenja ...” (Zoričić, 2012: 411), “Ovdi govori naš *Fel.* (p. 2. de 2. praec. dec. n. 1791.) ...” (Zoričić, 2012: 456), “Govori pak naš *Fel.* s Castropolom i Suarezom...” (Zoričić, 2012: 457), “Svru česa naš *Fel.* (t. 1. p. 2. n. 2116.), *Diana, Leand.* i drugi...” (Zoričić, 2012: 504), “Naš pak *Fel.* na ovo upitanje ovako odgovara...” (Zoričić, 2012: 529) itd.

Istini za volju, Zoričić samo 25 puta spominje Busenbauma, dok 57 puta Dianu, a 82 puta fra Felicea Potestà. Udovičić je stekao dojam da Zoričić “spominje oko pedesetak različitih autora” u *Bogoljubnom nauku* dok ih on spominje upravo 156 (u 965 citata) i to najčešće po dvojicu ili pak više njih u svojevrsnom grozdu navodeći ih najčešće kraticom, tj. navodeći prva tri-četiri slova prezimena ili imena pri čemu su mu se nerijetko potkradale i pogreške. Taj je postupak preuzeo iz svojih izvora. Busenbaum gotovo svaki djelić izlaganja započinje i/ili završava manjim ili većim grozdom moralista, npr. treću dvojbu prve knjige uz treće poglavlje započinje: *Resp. Satisfacit. Ita Suar. Val. Vasq. l. c. & Less. l. 2. c. 7. dub. 10. contra Nav. Azor. &c.* (Busenbaum, 1729: 25).¹⁰ Jednaki postupak redovito slijedi i Liguori, npr.: “Si risponde colla sentenza comune (contra Sinnichio ed altri pochi) inseg-nata da S. Antonio, Soto, Maldonato, Suar., Azorio, Sanchez, Gammacheo, Duvallio, Wigandt, Gonet (il quale giustamente chiama la contraria singolare ed improbabile) e da altri molti col dottissimo Card. Gotti” (Liguori, 1768: I, 3).¹¹ Iako se Potestà rjeđe služi takvim grozdovima, ima ih stotinjak i kod njega.¹² Za razliku od Busenbauma i drugih, Potestà pri donošenju

¹⁰ Služim se primjerkom iz franjevačkoga samostana u Zaostrogu na čijem se prvom listu nalazi zapis: “Ad Vsum Fr. Vincentii Czarnceovich a Narona, qui emit hunc librum Florentiae 13 solidis Anno Domini 1792. Mensis (sic!) Aprilis”. Srdačno zahvaljujem ocu gvardijanu fra Branku Brnasu i knjižničaru fra Mariju Jurišiću koji su mi stavili na raspolaganje samostansku knjižnicu i dopustili mi da se poslužim njezinim bogatim fondovima, a bez toga ne bi bilo moguće napisati ovaj rad. Od srca im velika hvala. Naslovnica: *Medulla theologiae moralis*/ Herm. Busenbaum Soc. Jesu theologi/: *Accedunt Propositiones ad hanc usque diem proscriptae, quarum et Index ad libri calcem textitur et suis in locis mentio fit opportuna. Editio octava Patavina. Patavii, ex typographia Seminarii apud Joannem Manfrè, 1729. (sign. M-I-62).* U svim se njegovim tiskanim djelima upotrebljava oblik Busembaum također Potestà, Liguori i drugi upotrebljavaju kraticu Buesnb./ Busem., kao što se susreće i kod Zoričića.

¹¹ Npr. “E molti autori come Soto, Panorm. Abul. Cabassuz. Sanch. Ponzio, Covarr. Hurta-do, Perez, Enriquez, ec. tengono che ...” (Liguori, 1768: I, 45). Naslovnica glasi: “*Istruzione, e pratica per li confessori: Opera dell’ Illustris. e Reverendiss. Monsig. D. Alfonso de’ Liguori vescovo di S. Agata de’ Goti e rettor maggiore della Congregazione del Ss. Redentore; colle AVVERTENZE della Dotrina più notabili sopra tutti i trattati dell’ opera grande* stesso autore. Tomo primo: *In cui si contengono le avvertenze intorno a’ trattati della conscinza, della legi, degli atti umani e de’ peccati ed intorno a’ peccati del Decalogo e della Chiesa e degli stati particolari cioè religioso, ecclesiastico e laicale.* In fine si aggingono quattro appendici: I. della guida delle anime spirituali; II. dell’ assistenza a’ moribondi; III. dell’ esame degli ordinandi; IV. degli avvertimenti più importanti a’ confessori e parrochi. Edizione Settima ora nuovamente dopo l’ ultima Napoletana corretta notabilmente accresciuta ed illustrata dall’ autore di molte aggiunte. Nella stamperia di Bassano a spese Remondini di Venezia, 1768.

¹² Npr. objašnjenje što je *conscientia probabilis* završava: “Haec sententia est moderna, ut dicunt contrarii, maxime Fagnanus in *l. lib. Decr. C. Ne innitatis* &c. et Gonzales: sed

nauka drugih moralista češće citira, a ponekad navodi nauk više njih jedan iza drugoga. Upravo je Zoričić preko njega mogao doznati kakvo je mnijenje pojedinih moralista o konkretnom slučaju te se pozvati na onoga čiji je nauk držao najprikladnijim za naše prilike, iako nije ni vidio djela autora kojega citira ili se na njega poziva.

Odmah treba reći da je Zoričić nedosljedan u upotrebi kratica imena autor(itet)a kao i oni, kojima se poslužio sastavljajući *Bogoljubni nauk*, npr.: *Fagn./Fagnan./Fagnanus/* ili *Fel./Fel. Pot./Felicz/Felix/Felix Pot./*; *Fil./Fill./Filli./Filic./Filuc./*; *Laim./Laiman/Lay./ Laym./Layman/*; *Facund./Facundez/Fakundez/*; *Scot./Skot/Škot/Scotus* itd. I Busenbaum je postupao slično, npr.: *Fil./Fill./Filliuc./*; *Henr./Henriq./Henric./*; *Leo./M. Leon./Marc. Leo/ Marcus Leo/ Sanc./Sanch./Sancez/Sanchez/*; *Nav./Navar./Navarr.* ili pak *Lug./Lugo/ C. Lugo/ C. de Lugo/Card. Lugo/Cad. de Lugo* itd. Felice Potestà rjeđe od Busenbauma upotrebljava inačice (iako ih i kod njega ima mnogo npr.: *Ant. a Spir. S./Anton. a Spir. S./Ant. a Spir. San./Ant. a Spir. Sanct./Ant. a Spiritu Sancto/*; *Card./Carden./Cardenas/*; *Tan./Tancr./ Tancredi/*; *Fill./Filiuc./Filliuc./*), najčešće uz puni oblik autorova imena upotrebljava samo jednu kraticu, npr.: *Bon./Bonac./*; *Tamb./Tambur./*; *Dian./Diana* i sl. Jednak ili veoma sličan način upotrebe kratica i inačica u navođenju imena autora nalazi se u svim moral-kama 17. i 18. stoljeća. Zoričić ih je nedvojbeno u tom slijedio, ali je, čini se, bio vrlo nedosljedan ili su mu se često potkradale razne pogreške, primjerice umjesto Castrop. donosi Astropol. ili Erinx umjesto Herinx. Osim toga, nekim autorima navodi samo početak imena ne spominjući njegovo prezime, npr. *Anac./Anacl.*,¹³ a to je zapravo fra Anaklet Reiffenstuel (1642–1703)¹⁴.

satis antiquam, quam innumeri doctores tam recentes, quam antiqui docent, quos referunt et sequuntur Verrecelli *tr. 2. quaest. 10.* Tamb. *tom. 1. lib. 1. c. 3 §. 4. n. 22.* Mastrius *dis. 1. q. 4.* Cardenas *dis. 4. c. 1.* Gobat *tom. 1. tr. 1. n. 100 & to. 2. In quinario tr. 1.* Mendo *in Epith. in discursn. circa opin. prob.*” (Potestà, 1728: 13, bilj. 59).

¹³ Također i Liguori redovito ga navodi samo po imenu, tj. *Anacl.* u tekstu na latinskom, a *Analecto* i *Anacl.* u onom na talijanskom, usp.: “Dicunt etiam Castrop. *Laym. Sanch. Armil. Less. Azor. Navar. Vasq. Bonac. Anacl. Salm.* etc. licere equitare causa utilitatis et adhuc recreationis, ut subdunt *Laym. Sanch. Anacl. Castrop.* etc. Dicunt quoque *Sanch. Laym. Castrop. Holzm. Spor.* etc. ex communi, unicuique licere decumbere in aliquo situ ad commodius quiescendum. ... Sed communiter et probabilis docent *S. Anton., Sar. Abulens. Sanch. Silve. Sa, Roncag. Bonac. Anacl. Salm. Holzm. Elbel* etc. non esse obligationem gravem vitandi causas nisi graviter culpabiles in eadem materia luxuriae” (Liguori, 1768: 286–287), “come vuole Anacleto, o pure in diverse paesi come vuole de Lugo” (Liguori, 1768: 295).

¹⁴ Usp. Reiffenstuel, Anaklet (1642 – 1703). Njegova je *Theologia moralis* doživjela preko 30 izdanja (“mehr als 30 Auf.”) i zato se smatra “Klassiker der prakt. Theologie, der die Trennung von Recht u. Moral durchführte, berümt vor allem als Kommentator des Dekretalenrechts” (Scheuermann, 1963: 1138). Na naslovnici je otisnuto: *Theologia moralis*

Iz priložene će se tablice lako moći steći uvid u sve autore koje Zoričić spominje u *Bogoljubnom nauku*. Brojem je uz njihovo ime navedena frekventnost spominjanja, a poredani su i po učestalosti upotrebe kratica imena pojedinoga autora. Iz Zoričićeva je navođenja veoma teško, zapravo nemoguće, ustanoviti kada upotrebljava kraticu te navodi li nekoga autora po imenu ili prezimenu. Takav je, čini se, način citiranja bio uobičajen u njegovo doba, ne samo u kazuistici nego i ostalim znanostima. Nedvojbeno je da mu se potkrala i pokoja pogreška, pogotovo ako se jednaka pogreška nalazi i u tiskanim djelima kojima se poslužio. Slično je u vezi s tim postupio Zoričić i u *Upravi* (Zoričić, 1781) kada se pozivao na izvore i autor(itet)e, ali je ipak tu bio znatno “odmjereniji”.¹⁵ Da bi se moglo shvatiti Zoričića i ne zamjerati

brevi simulque clara methodo comprehensa atque juxta sacros canones et novissima decreta Summorum Pontificum diversas propositiones damnatum ac probatissimos auctores succincte resolvens omnes materias morales. / Auctore R. P. F. Anacleto Reiffenstuel Ordinis minorum S. Francisci reformat. Provinciae Bavariae ex-custode ac lectore jubilato. Editio duodecima Veneta mendis purgata et additionibus illustrata. Venetiis, Apud Antonium Bortoli, 1736. (A-III-226).

¹⁵ “Navar. *ad cap. fratres de poenit. dist. 5. num. 83.*” (11) – u zagradi broj stranice u *Upravi.*, “Sanch. *in opere morali lib. 1. cap. 10. n. 34. 25. 36.*” (17), “Reginel *in Praxi cas. consci. pag. 21.*” (17), “Sanch. *lib. 1. cap. 10. n. 82. 84.*” (17), “Liguori *Confess. diret. cap. 15. pag. 289.*” (20), “Lai.” (20), “Bonac. etc.” (21), “Liguori *Inst. cap. 16. n. 162.*” (21), “Graphus *in docisionibus aureis lib. 2. cap. 77. post Silvestrium. Od ove je umi i S. Thoma 2. 2. q. 169*” (22), “Navar. *Ench. cap. 3. n. 5. lit. 1.*” (24), “Jerolim sveti *Epist. 46. ad Rusticum*” (25), “Reginaldus *in praxi difficiliorum casuum par. 1. quaest. 13. pag. 33.*” (28), “Ferarius *verbo reservatione casuum*” (29), “Lamb. *in Cas. conscien.*” (29), “Felic. i drugi mnogi govore da se neima odrišiti;Evo i Svarez *in tertiam partem D. Thom. tom. 4. disput. 32. sect. 3.*” (30), “Reginaldus” (31), “Scotus *in 4. d. 19. q. unica lit. D.*” (33), “Reginaldo govori s Navarrom” (33), “Ligo. *tract. 6. de sacram. poenit. cap. 12. dub. 4. n. 185.*” (45), “Ligv. *tract. cap. 20. n. 45.*” (45), “Nav. *Ench. cap. 9. n. 4.*” (45), “još bolje kod našega Felica *tom. 1. n. 3578.*” (49), “Liguori *Ins. cap. 16. n. 140*” (50), “imenujući mnoge naučitelje i samoga Suareza” (54), “Scotus *in 3. dis 30. q. unica cum suis*” (60), “Fel. *Potest. t. 1. n. 309.*” (60), “još druga mnoga mogu se viditi kod našega Felica” (68), “Joseph. Panorm. *in simili codice pag. 254.*” (74), “Joseph. Panorm. *in simili codice pag. 254.*” (75), “Ant. de Spir. *S. tom. 1. tract. 5. dist. 2. sect. 26. cum Sanchez*” (76), “Diana *p. 5. travt. 14. res. 7.*” (80), “Liguori *Inst. ai confess. t. 1. cap. 12. de prec. della chiesa pag. 451. n. 38.*” (81), “ja samo nalazim Bart. *Medinu Istruz. de’Conf.*” (82), “tako kod Reginalda” (86), “Ovako Lessio *Just. & jure lib. 2. cap. 34. n. 174.*” (86), “Regin. *Sot. etc. a tako oće i prvda prava*” (88), “Laur. *Tract. de poen. disp. 19. art. 12. n. 402. & seq.*” (90), “Terzago *Istruz. pract. n. 343.*” (90), “veli naš Fel. *t. 5. n. 2144.*” (96), “Cleric. govori *cap. 68.*” (96), “Laijm, Less. i drugi mnogi” (97), “Regin. i mnogi drugi” (98), “Kad li pak slidi Regin.” (99), “Regin. govori *q. 30. n. 156.*” (101), “Odgovara ovdi Silvestar *in verbo restitutio 6. q. 1.*” (102), “Thoma *2. 2. q. 62. art. 2. ad 2.*” (107), “Nav. *in Ench. cap. 18. n. 43.*” (107), “radi česa Regin

mu na takvom načinu spominjanja drugih moralista, nužno je imati uvid u djela uglednih i cijenjenih autora moralne teologije na koje se ugledao i fra Mate. Uvidom u način i kolikostruko spominjanje ostalih pisaca moralke kod Hermanna Busenbauma u tri knjige djela *Medulla theologiae moralis*, u kojima obrađuje istu materiju koju i Zoričić u *Bogoljubnom nauku*, lako će se zapaziti određena ovisnost fra Matina o Busenbaumovu načinu spominjanja istih autora, koji navodeći ih nekad upotrebljava kraticu prezimena, a nekada ne (vidi tablicu). Kod Busenbauma je frekvencija navođenja značajnih autora moralke (osobito probabilista) znatno veća nego kod Zoričića. Sveukupno je spomenuo 115 autora, od kojih se samo 43 nalaze spomenuta kod Zoričića, tj. manje od jedne trećine. Preostale je Zoričić preuzimao najvjerojatnije od Liguorija i od “svoga” Felicea Potestà. Ovo se potonje zorno može vidjeti čak i iz mjesta na kojima Zoričić tvrdi da je on sam konzultirao određene autore i na njih upućuje čitatelja želi li o toj materiji saznati nešto više. Tako primjerice na samom kraju dijela o savjesti ili grizodušju Zoričić piše: “Buduć grizodušje temelj od morale i nauka koji nas vodi u spasenje vikovičnje, od njega mnogi naučitelji beside s kojim se ovdje i ja služim: *Scot* 122. d. 39 q. 2, *Mast.* in theolog. moral d. 1., *Bus.* lib 1. trat 1., *Diana* part. 2. tract. 13. parte 4. et tract. 5., *Bon.* tom 2. pag 148., *Tamb.* tom 1. lib. 1. cap. 3; *Cordenas* de dubio et opinione probabili; *Castrop.* tom 1. tract. 1., *Frass.* in Phil. moral. t. 4. d. 3. q. 1. pag. 104., *Lig.* Inst. ai conf. t. 1. c. 1., *Anacl.* in moral. d. 3. q. 1., *Felix Pot.* part. 1. cap. 1.” (Zoričić, 2012: 417). Kod Potestà na kraju prvoga poglavlja u kojem govori *de conscientia* stoji: “De conscientia tractant Scotus in 2. d. 39. q. 2. Mastrius in *Theol. mor. disp.* 2. Busemb. l. 1. tr. 1. Diana p. 2. tr. 3. p. 4. tr. 5. et alibi, Bonac. tom. 2. p. 148. Tam. tom. 1. l. 1. c. 3. Cardenas de dubio et opinione probabili, Castrop. tom. 1. tr. 1. (Potestà, 1728: 25). Budući da ni Busenbaum na kraju poglavlja o savjesti, a ni Liguori na kraju izlaganja *Avvertenze sul trattato della coscienza* (Liguori, 1768: 1–31) ne upućuju na dodatnu literaturu o toj materiji, može se pouzdano zaključiti da je Zoričić od Potestà preuzeo to upućivanje na autore koji su detaljnije obradili pitanje savjesti dodavši im samo imena Liguorija i Reiffenstuela, kojega on navodi kraticu imena *Anacl.* i samo jednom *Anacletus*. Međutim, skraćenicu za naslov djela i njegovu strukturu

govori *In praxi diss. cas. part. 3. 9. 3.*” (111), “ali je naš Felic protivi ovoj umi t. 3. n. 1000.” (114), “Tom. Sanch. daje nauk lib. 2. de *matrim. disp.* 36.” (115), “da govori Lig. daje je najbolje ...” (116), “Pignatelli tom. 3. *consul.* 33. n. 5.” (117), “Giribal. de *matrim. cap.* 16. *dub.* 11.” (124), “po Lig. najbolje do misec dana” (130), “Tanc. tom. 4. tract. 1. q. 23.” (132), “Diana part. 1. tract. 4. *resol.* 6.” (132), “Felic. tom. 2. n. 483.” (133), “Lig. *Istruz. cap.* 10. n. 220.” (134), “veli Laiman kod Busembauma da ne sagrišuje smrtno” (137) i “*cap. n. 53 & alii apud Leandrum*” (137).

pogrešno je naveo jer je riječ o tada veoma popularnom djelu *Theologia moralis* bavarskoga franjevca Anakleta Reiffenstuela koja ima četrnaest traktata podijeljenih na više distinkcija, a koje se pak sastoje od po nekoliko kvestija. A upravo je Reiffenstuel jedan od rijetkih tadašnjih pisaca moralke koji je ponekad uz prezime navodio i ime autora kojima se služio kao i kratice naslova njihovih djela, npr. Bart. Mastrius *Theolog. Moral. n. 14.*, Emmanuel de Filguera *in Lucerna Decretali Treguas* (30, 44), Joannes Cardenas *de Crisi theologica ad propositionem III. Innocenti XI.* (30), Prosper Fagnanus *in cop. Ne immitaris num. 45 de Constitut.* (31), Bernardus Sannig *Schola theologic.* (32), Hermannus Busenbaum *Medulla theol. moralis* (36), Petrus Marchantius *Tribunal* (37), Sanctorius de Melfi *in Statuta generalia* (134), Angelus Lantusca *in Theatro Regularium* (161), Candidus Brognollus Bergomensis *in Manuali exorcistarum* (173), Patritius Sporer *part. 2. Theol. Moral. cap. 3.* (220), Georgius Gobat *tract. 7. Theologiae Experimentalis c. 575.* (623), Raymundus Lumbier, Jeremias Drexelius, Antonius Butrius,¹⁶ a Reiffenstuel najčešće citira ili pak spominje belgijskoga franjevca Wilhelma Herinx (1621–1678) koji je napisao djelo *Summa theologiae moralis lib. 4* (1660–1663), zatim *Ius canonicum seu Commentaria in libros decretales lib. III.* (1666–1668) austrijskoga isusovca Paula Laymana (1574–1635) kod objašnjenja iz kanonskoga prava, te Martina Bonacinu (oko 1585–1631) kojega se smatralo klasikom moralne teologije probabilizma zbog dubine i jasnoće izlaganja svih kazusa. Osim te trojice najčešće spominje Sanchez, ali ne navodi ime.¹⁷

Potestà u prvom tomu *Examen ecclesiasticum* spominje 218 autora, ali ih u grozdu citira znatno rjeđe od Busenbauma i Liguorija. Za spomenute autore, iz čijega djela ne donosi citat, gotovo redovito kaže od koga ih je preuzeo, npr.: “Prima opinio affirmat esse donum et de illis disponere posse uti episcopi saeculares. Medina, Palatius, Sotus, Angles, Vasquez, Hurtado apud Bardi. *in selectis lib. 3. qu. 16. sect. 16.*” (Potestà, 1728: 145), “Negant

¹⁶ Npr. Angelus Lantusca, *Theatro regularium*, Antonius Butrius sive Abbas, Castro Palao, Emmanuel Filguera *in Treguas*, Enricus Pirhing *De haereticis*, Georgius Gobat, *Theologia experimentalis*, Herinx *Disp. de conscientia*, Hermann Busenbaum *Medulla theol. moralis*, Jacobus Pignatellus *tom. I. Consult.*, Jeremias Drexelius, Joannes Cardenas *Crisi theologica ...*, Joannes la Croix, *Theol. mor.*, Marchantius, Petrus *Tribunal ...*, Bart. Mastrius *Theolog. moralis*, Navarrus *Manuali ...*, Prosper Fagnanus *Ne innitaris ...*, Raymundus Lumbier, Bernardus Sannig *Schola theologica*, Tamburinus, Sanctorius de Melfi *Statuta generalia*, Candidus Brognollus Bergomensis *in Manuali exorcistarum*, i sl.

¹⁷ Uz Sanchez ili ništa ne spominje ili upotrebljava formulu *op[us] cit[at]um* ili *l[oco] cit[at]o*. Budući da su se dvojica glasovitih španjolskih teologa prezivali Sanchez – Juan († oko 1624) i Tomas (1550–1610), gotovo je nemoguće utvrditi na kojega se od njih poziva.

Bonac. tom. 1. de simonia disp. 1. qu. 7. § 2. nu. (sic!) 6. et tom. 3. disp. 2. quaest. 3. punct. 24. num. 4. Peytinus de subdito qu. 1. cap. 31. § 9. Barb. Azorius et alii apud Dianam par. 4. tr. 4. res. 156.” (Potestà, 1728: 135), “De paupertate et legatis minorum agunt D. Bonav. Hugo, quatuor magistri Corduba, Polixius, Monza, Longus *privil. immun. syndici* v[ide] apud Matthaecucci” (Potestà, 1728: 131), a moglo bi se reći da je bezbroj takvih i sličnih tvrdnji kako su imena i svi podaci preneseni iz nekoga izvora.¹⁸ Ni Potestà nije dosljedan prilikom navođenja istoga autora, tj. služi se kraticama i na različite načine navodi istoga autora (vidi tablicu). Potestà je u prvom svesku naveo i/ili se pozvao na 218 autor(itet)a ne ubrajajući tu grčke i rimske pisce¹⁹ te one biblijske. Zoričić navodi 95 autora koja spominje i Potestà, dakle gotovo polovinu. Može se zaključiti da se Potestà u upotrebi i stvaranju kratice ne pridržava nijednoga pravila. Upotrebljava ih, dakle, vrlo proizvoljno, a čini se da tu ima i tiskarskih pogrešaka. Međutim u tom pogledu još veći se ‘rašomon’ i nered nalazi kod Liguorija, kako će se iz priloženoga moći vidjeti. Liguori je djelo *Istruzione e pratiche per confessori*, koje navodi Zoričić²⁰, razdijelio na tri sveska, od kojih prvi sadrži kompletnu materiju koju izlaže Zoričić u svom *Bogoljubnom nauku*. Za razliku od Potestà, koji autore i/ili autoritete iz struke rijetko navodi u grozdovima i često otkriva čitatelju

¹⁸ “Imo Faber cum Nav. et aliis apud Matrium disp. 14. num. 45. docet ...” (Potestà, 1728: 106), “Ita ex Castropal. to. 1. tr. 2. disp. 2. punct. 12. qui sic habet: ‘Notandum item est, si ob causam necessariam ... Azor. tom. 1. institutionum moralium lib. 4. cap. 5. qu. 5. Salas plures referens 1. 2. tractat. 13. disp. 6. sect. 3. num. 31. Sanchez lib. 1. in Decalog. disp. 2. num. 12. Vasquez disp. 108. cap. 3. in fine, Conich. disput. 34. de matr. dub. II. num. III. Lessius lib. 4. cap. 3. dub. 14. num. 94 et dub. 15. num. 118. ...’ apud ipsum Castropal.” (Potestà, 1728: 234 – 235) ili “Probabile autem est, non esse explicandam circumstantiam personae, sed sufficere, si dicitur: *Delectatus sum toties de copula illicita illam cogitando, non desiderando*. Ita Vercelli quaest. 6. Castropal. tract. 2. disp. 2. punct. 10. § 4. Diana part. 1. tract. 7. resol. 48. Vasquez, Reginal. Tannerus et alii apud Vercelli cit. qui hanc opinionem probabilem vocant” (Potestà, 1723: 237) itd.

¹⁹ Na više mjesta spominje Aristotela, Platona, Seneku filozofa i Cicerona, a objašnjavajući *pollutio* donosi: “Et ex ipsis ethicis Martialis lib. 9. Epigr. 42. sic Ponticum se pollutentem objurgat” i potom citira četiri Marcijalova stiha (Potestà, 1728: 226) i jednako tako objašnjavajući razliku između *basium* i *osculum* citira Galena: “Non obstat, quod ait Galenus lib. 1. 14. de usu patrium c. 9. et 10. *Venera delectatio sola est, quae ex motu substantiae semine percipitur...*” i nešto niže: “Hinc de osculis pressis mentionem facit Ovidius epist. 2. *Oscula per longas jungere pressa moras*; eaque esse naturaliter cum delectatione et suavitate conjuncta, ait Juvenalis Satyra 6. *Ac mollia semper oscula delectent*. Unde Donatus in illud Terentiani: *O Thais mea ...*” (Potestà, 1728: 229), a na sljedećoj stranici citira Plutarha: “Unde Plutarchus de amore inquit: *Formosos*”.

²⁰ “Ovako nas uče svi duovni naučitelji, sveti Bernardo, sv. Antonin, sv. Frane Sales, sv. Filip Nerio, sv. Teresia, sv. Ivan (della Croce), sv. Ignacio Lojola, bl. Dionizio Kartuzijan i drugi mnogi kod Liguora (*Inst. ai confes. t. 1. c. 1. n. 8*)” (Zoričić, 2012: 416).

od koga ih preuzima, Liguori vrlo rijetko citira nekoga od njih, a autore u preko 95 % slučajeva navodi u grozdovima od pet do osam imena redovito ih dijeleći na one koji nešto tvrde i one koji to osporavaju i/ili su protivnoga mnijenja. U prvom je svesku Liguori naveo čak 221 autora (vidi tablicu), a ukupno je Liguori naveo 3889 imena tih autora u prvom svesku *Istruzione e pratica per li confessori*. Zoričić i Liguori navode 65 istih autora. Samo se 14 istih autora nalazi spomenuto kod sve četvorice, tj. Busenbauma, Potestà, Liguorija i Zoričića, dok 39 autora, koje navodi Zoričić, ne spominju ostala trojica. Najvjerojatnije je nekolicinu od tih 39 imena Zoričić pogrešno naveo, a promaklo mu je i koje krivo slovo (npr. *Gubat* i *Gabat* umjesto *Gobat*, *Fell.* umjesto *Fill.*, *Escobat.* umjesto *Escobar*) ili je umjesto maloga upotrijebio veliko slovo kao npr. *Cap.* za *cap.*, tj. *caput* ‘poglavlje’. Makar je nedvojbeno da je pogrešno naveo nekolicinu autora, jednako se pouzdano može zaključiti da je Zoričić imena autora, koje spominje u velikom broju, a oni se ne nalaze navedeni kod Busenbauma, Potestà i Liguorija, vjerojatno preuzeo od nekih drugih autora moralki kojima se poslužio sastavljajući svoj *Bogoljubni nauk*.

<i>Zoričić</i>	<i>Potestà</i>	<i>Liguori</i>	<i>Busenbaum</i>
Alario(1), Albergh. (1), Alesio (1), Alloza (2), Amendolio (1), Anacl./Anacletus (16), Anad. (1), Anch. (1), Ant. de Sp. S./Ant. de Spiritu S./Antonius de Sp. S./Anton. de Spiritu S. (20), Antoine (1), Antonin. sveti (1), Aretin, (2), Arg. (2), Armill (1), Arsd./ Arsdech/ Arsdekin (8), Arsdesch (1), Aug./ Augustin sveti/Auguštin (11), Aurel. (1), Avila (1), Azor./Azorio/ Azorius (13), Baldel. (1), Baptis. (2), Barbos./ Barbosa (4), Bardi (1), Baronio (1), Bas./Basilio	Abbas (4) ²¹ , Acugna (1), Alarius (13), Alloza/ Aloza (7), Alterius (1), Amendolia (1), Angelus (2), Angles (5), Ant. a Spir. S./Anton. a Spir. Sanct. (63), S. Anton. (5), Antonellus/Antonel. (6), Aragon. (1), Arauxo (4), Aretinus (3), Arsdekin/Arsd. (39), Augustinus, Divus/S. Augusti. (4), Auraxo (1), Aversa (1), Avila (4), Azorius/Azor. (13), Baldellus (1), Baldus/ Bald. (3), Bandinus (1), Bannes (2), Bansius (1), Barbosa/Barb. (10), Bardus/Bard. (16), Bartholus/Bartol./Bart. (3),	Abbate (4), Abelly (5), Abul./ Abulens. (5), Ador. (1), Adriano (1), Agostino, S. (5), Alberto Magno (1), Alensis/Alens. (2), Alessandro/Aless. (4), Alvarez (1), Amato (1), Anacl./Anacleto/Ana- lect. (25), Angelico (5), Angelo/Ang. (7), Angles (4), Anton., S./Antonin, S./Antonino, S. (52). Arag./Aragona (4), Armil./Armill/Arm. (9), Arriaga (1), Aversa (1), Avila (3), Azor./Azorio/ Az.(sic!) (89), Bajo (1), Balbo (1), Bancel (2), Bannez/Bann. (8), Barbosa/Barb. (15),	Amic./Amicus (2/1) ²² , Ang. (1), Ant. (2), Arag. (1), Armilla/Armill./ Arm. (2/1/1), Aug., S./S. Augustinus (3/1), Azor./Azorius (11/2/2), Bald./Baldel. (6/1), Barb./Barbos. (18/4), Bard./Bardel. (7/1), Bart./ Bartol. (2/1), Becan./Bec. (18/10), Beja (1), Bellarm./Bell./ Bel. (1/1/1), Benac. (2), Ber. (1), Binsfeld. (3), Bon./Bonac. (279/70), Bress. (1), Bresterus (1), Cajet./Caj./Cajo (38/2/1), Caram. (1), Cavar. (1), Cened. (1), Claro (2), Con./Conin. (26/1), Cordonus (1),

²¹ Broj u zagradi označava koliko puta navodi toga autora, a poredak je varijanti prema učestalosti upotrebe. Budući da sam sve radio “pješice”, moguće su i pogreške.

²² Busenbaum ih navodi upotrebljavajući nekad kraticu prezimena, a nekad ne. Autore koje navode donosimo abecednim redom s točnim brojem varijanti, a poredak brojeva u zagradi odgovara poretku navedenih oblika.

<i>Zoričić</i>	<i>Potestà</i>	<i>Liguori</i>	<i>Busenbaum</i>
(2), Bened. (1), Bertaldus (1), Bon./Bonon. (45), Bonacina (8), Bonaventura, sv. (2), Boranga (4), Bordon (1), Bus./Busenb./Busenbao/Busenbau (25), Cajet. (7), Cano (1), Cap. (1), Caramuel. (1), Cardenas (3), Castill. (1), Castropol. (12), Cler./Cleric./Clericatus (29), Coninch. (2), Corduba (1), Covarruio (1), Crim. (1), Curiolan (1), D. Th./S. Thomas/Toma sv. (16), Decastillo (1), Del Bene (2), Dian./Diana (57), Diario (2), Donatus (1), Drexelius (1), Durand (1), Enric/Erincz/Erinex (5), Escob./Escobar (3), Escobat (1), Esiobi (1), Faber (1), Facund./Facundez (3), Fagn./Fagnan./Fagnanus (9), Fagnen (1), Febr. (1), Fel./Fel. Pot./Felicz/Felix Pot. (82), Felinus (1), Fell. (3), Fenech. (2), Fernandez (2), Fil./Fill./Filic./Filuc./Filli. (24), Fragosus (1), Frasc. (1), Frass. (1), Gab./Gabat. (3), Garzia (1), Gaspar (1), Giballino (1), Gilibalda (1), Giov. Giusto Lanspergio (1), Giribaldus (1), Gob./Gobat (26), Grass. (2), Gubat (1), Henro. (1), Hinc. (1), Holim. (1), Hortado (1), Hurt./Hurtad. (3), Isidor (1), Iurrian. (1), Jerolim sveti (2), Joseph Panormit (1), Kačić ²³ (1), Kon. (1), La=Croix (2), Laim./Lay./Laym./Laiman (31),	Bauci. (1), Baunius (1), Beccanus (1), Beja (1), Bellarm. (1), Bertaldus/Bertald. (13), Bonac./Bonacina (113), S. Bonaven./D. Bonav. (8), Bordonus/Bord. (27), Brancatus (4), Burd. (1), Busemb./Busem. (94), Cajet./Cajetan./Cajetanus (28), Candidus (1), Capxc. (1), Cardenas/ Card./Carden. (52), Carena (1), Carmel. (1), Joann. de Castillo (14), Castren. (1), Castro, Alphonsus de (1), Castropal./Castrop./Castr./Castro (93), Castrus (1), Clemens Alexandr. (1), Clericatus (130), Comitulus (1), Coninch. (4), Corduba (5), Coriolanus (2), Corradus (1), Coton. (5), Curiel. (1), S. Cyprianus (1), Cyrillus Alexandr. (1), Delbene/Del Bene/Thomas Delbene (14), Delrius (1), Diana/Dian. (256), Joann. de Dicastillio/Dicastillo (3), Didacus de la Fuente Hurtado (2), Donatus/Doant. (78), Emman. (1), Escobar (2), Faber (7), Facundez (7), Fagnanus/Fagnan. (44), Fagundez/Fagund. (11), Farinac/Farin. (3), Felicis de Poenis (1), Fenech./Fenec (19), Ferdinandus (1), Fernandez (7), Filliucius/Filliuc. (21), Fraganus/Fragan. (3), Fragosius (2), Franch. (1), Freiras (1), Gabriel a S. Vincentio (5), Galenus (1),	Basilio (1), Basseo (1), Baunio (1), Becano (3), Beja/Beya (3), Bellarmino/Bellarmin. (6), Bernardo, S. (3), Bonac./Bon./Bonacina (165), Bonaventura, S. (3), Bonnez (3), Bordone/Bord./Bordon (3), Bossio (3), Burghaber (1), Busemb./Bus./Busembao (!) (68), Cabassuzio/Cabassuz./Cabass. (21), Calmet (1), Candido (2), Cano (4), Cardenas/Carden. (22), San Carlo (1), Castrop./Castr./Castropal./Castropalato (172), Chrisostomus (1), Comitolo (3), Concina/Conc. (61), Conichio/Conich. (2), Coninch./Coninchio/Coninc. (19), Conrado (1), Corduba/Cordub. (2), Corell. (1), Cornella (1), Corrado (1), Covar./Covarr./Covarruvia (19), Decoquer (1), Diana (28), Dicast./Dicastil./Dicastilio (11), Basilio (1), Basseo (1), Baunio (1), Becano (3), Beja/Beya (3), Bellarmino/Bellarmin. (6), Bernardo, S. (3), Dionisio Cartusiano, S. (1), Durando/Duard. (4), Elb./Elbel (52), Emanuel (1), Enriquez/Enriqu. (5), Errico di San Ignazio (1), Erriquez (1)!, Escob./Escobar (7), Esparsa (1), Fabri (1), Fagnano/Fagn. (7), Fagund. (4), Felino (1), Filguerra (3), Filippo Neri, S. (2), Filliuc./Fill./Filliuccio (45),	Covar./Cov. (5/3), Delrius/Delr./Del. (3/2/1), Dfill. (1), Dian./Dia. (218/25), Dicast./Dicastill. (4/1), Dual. (1), Durand. (1), Escob./Esc. (35/4), Fagund./Fag./Fagun. (11/9/2), Falcidia/Falc. (1/1), Ferdin. de Castro Palao (1), Fern. (2), Fill./Filliuc./Fil. (194/12/1), Gar./Garb. (1/1), Garz. (1), Gavant. (1), Gaz. (1), Gom. (2), Gordonus/Gord./Gordon. (1/1/1), Gra./Grac. (2/1), Gran./Granat. (6/1), Henr./Henriq./Henric. (6/2/1), Hun. (2), Hurt. (43), Kon./Konn. (9/3), Laym./Lay./Layman (383/66/21), Ledes./Led. (1/1), Leo./M. Leon./Marc. Leo/Marcus Leo (8/1/1/1), Less./Lessius (334/5), Lezan. (1), Lopez (4), Lorc. (1), C. Lugo/Card. Lugo/Lugo/Lug./C. de Lugo/Cad. de Lugo (66/27/22/17/11/20), Maerat. (1), Major (1), Mald./Malder. (10/2), March./Marchant./Marchantius (3/2/1), Med./Medin./Medina (3/2/1), Megal. (1), Merol. (1), Mol./Molin./Molina (78/32/3), Molf. (1), Naldus (1), Nav./Navar./Navarr. (98/34/5), Ortiz. (1), Pal./Palaus (19/9), Palud. (3), Panorm. (1), Perez. (2), Pont./Pontius (2/1), Portel. (1), Reb./Rebell./Rebellus (3/2/1), Regin./Reg./Reginald. (31/17/2), Rich. (1),

²³ Anton Kadcich: *Theologia moralis seu Manductio Illyricus ad cognitionem Sacri Ordinis, directus ab Antonio Kadcich ... nunc episcopo Traguriensi ...*, – *Alias Boggoslovje dillordno olliti Rukovod Slovinski na poznagne Svetoga Reda ...*; Bononiae, 1729. (Frkin, Holzleitner, 2008: 237).

<i>Zoričić</i>	<i>Potestà</i>	<i>Liguori</i>	<i>Busenbaum</i>
<p>Laurena, kardinal (1), Leand./Leander (16), Ledes./Ledesm./Ledesma (4), Len. (1), Less./Lessio (30), Ley. (2), Lez./Lezano (2), Lig./Ligu./Liguori (18), Lug./Lugo/de Lugo (12), Luvijini (1), Mach. (1), Malderus (1), Malfesio (1), Malinac. (1), Mandulfo (3), Masertus (1), Mastr./Mastrio (20), Medina (1), Melphi (3), Mendo (20), Mendosa (1), Moja (1), Mol./Molin (11), Nav./Navar./Navarus (24), Origen (1), Pal./Palao (2), Panorm. (1), Partellius (1), Pellizario (2), Penia (1), Petrelli, Eugenio Mlečanin (1), Peyr. (1), Pignatelli (1), Piring. (1), Portell./Portelli/ Portellus (8), Preposito (1), Quinari (1), Rebel. (1), Regin./Reginal. (8), Roder. (1), Rodrig. (3), Rodriq./Rodriko/ Rodriquez (11), Roncag (1), Rossignolli (1), Rotar. (1), Sà (5), Sair. (1), Salm./Salmat. (8), Sanch./Sankez /Sanchez (53), Sanig./Sannig. (3), Scaccia (1), Sicri (1), Siluer./Silverio (5), Skot/Škot/Scotus (26), Soto (4), Sporer (2), Stat. (1), Suar./Suarez (26), Sylv. (3), Tamb./Tamburin (78), Tancr. (11), Terzago (1), To./Tolet. (5), Toner./Toneret (2), Tour. (1), Trulench (1), Trull./Trullench (5), Valent. (1), Vasq./Vazquez (6), Vert./Verticelli (3), Vidano (1), Villalobos (1) i Zerbi (1)</p>	<p>Garcias (2), Genet. (1), Georgius de Valentia (1), Joan. Gerson (1), Gibal. (1), Glaphyr. (1), Gobat. (52), Gonzales/ Gonzal (2), Graffis (5), Gramm. (1), Gutier (1), Henriquez/Henr. (8), Homobonus (1), Host. (1), Hurtado (2), Gaspar Hurtadus (1), Hurtadus, Thomas (5), Jacob Granadus (1), Joan. de Lugo/de Lugo/Card. de Lugo/ Card. Delugo/Lugo (46), Joannes de la Crux/Joan. la Crux/ Joan. de la Crux/La Crux (46), Jord. (1), Joseph de August. (3), Julius Clarius (1), Lantusca (4), Latus (1), Lavorius/Lavor. (11), Leander/Leand./Leander de Murcia (144), Ledesma/Ledesm/ Petrus de Ledesma (12), Lessius/Less. (28), Lezana (7), Longius (1), Longus (3), Lopez (3), Lyranus (2), Majoratus/Major. (2), Malderus (1), Mastrius/Mastr. (111), Matthaeucci/Matth. (9), Melphi./Melph. (26), Mendo/Mend. (106), Menoch. (1), Mercerus (1), Meyr. (1), Miranda (7), Molina/Molin. (9), Montoya (1), Moya (2), Naldus (2), Nav./Navar./Navarr./Navarrus (37), Nugnus (1), Ovedeus (1), Palacius (1), Paludanus (1), Petrus Panormi (2), Pasqualigus/Pasqual. (4), Pegna (1), Pelliz./Pellizarius (46), Pereiras (1), Perez (2), Pesantius (1), Peyrinus/Peyr. (22), Phaebeus (4), Philiarachus (1), Pier. (1), Pirhing./Pirring. (6), Pistachius (1), Pithing. (15), Poena (1), Politius (1), Pontius (5),</p>	<p>Francesco di Sales, San (3), Gabriel/Gabr. (2), Gaetano/Gaet./Cajet./Cajetan (82), Gallego (1), Galluppo (1), Garzia (3), Genetto (1), Gersone (5), Giballino (1), Giovanni della Croce, San (2), Giovenio (1), Gobato (4), Gomez (1), Gonzalez (2), Gotti (2), Graffius (1), Granada/Granad. (7), Guillelmus (1), Guttierrez (1), Habert. (7), Henno (2), Henriq./Henriquez (12), Herbert (1), Holzman/Holz./Holz. (74), Homob. (1), Hubert (1), Huriad. (1), Hurtado/ Hurtad./Hurt./Urtado (11), Hyder, Giovanni (1), Ignazio di Loyola, San (1), Isidoro, S. (3), Kolzman (1), La-Croix/La Croix/Le Croix/Croix (127), cardinale Lambertini (3), Laym./Layman (159), Leand. (4), Ledesma/Ledes./Led. (12), Lessio/Less./Les. (224), Lezana/Lez. (4), Lopez/Lopez di Toledo (4), Lorca (1), Lsanch. (1), Lugo/Card. de Lugo/ Cardinale de Lugo/ de Lugo/Lug. (236), Lupo (2), Major (2), Malder./Maldero (5), Malfesio (2), Marcanzio/ Marchant./March. (5), Mazzatta/Mazz. (7), Mazzotta/Mazzot. (23), Medina/Med. (13), Megala (1), Menochio/ Menoch. (2), Merbesio/ Merbes. (4), Merenda (1), Milante (6), Moja (1), Molina/ Mol./Molin. (93), Montesin. (1), Naldo (1), Natal d' Alessandro (2), Nav./ Navar./ Navarro (139), Nyder Giovanni (1), Ostiense (2),</p>	<p>Rodr./Rodriq. (2/1), Rosel. (1), S. Ant. (2), Sà (26), Salas/Sal. (19/13), Salon. (2), Sanch./ Sanchez/Sancez/Sanc. (255/31/4/1), Sancius (1), Sar. (1), Sayr. (9), Sot./Sotus (9/5), Suar./Suarez (119/14), Sylv./Syl./Silv./Sylvest. (36/7/2/1), Tab. (1), Tal. (1), Tamb./Tambur. (6/2), Tan./Tann./Tanner. (20/6/5), Tanill. (1), D./S. Thomas, (48), Tol./Tolet. (34/7), Trull./Trul. (139/7), Turrian./Turr. (3/3), Val./Valent. (13/4), Valerus (1), Vasq. (38), Vid. (1), Villab. (1), Villalob./Villal. (1/1), Vivald. (1), Wading/Wad. (5/1), Wesemb. (1), Wiggers/Vvigiers (1/1), Zened. (1) i Zerol./Zerola (2/1).</p>

<i>Zoričić</i>	<i>Potestà</i>	<i>Liguori</i>	<i>Busenbaum</i>
	<p>Port./Portel./Portellius (25), Ramb. (1), Ramirez (1), Rebellus/Rebell. (3), Reginaldus/Reginal. (2), Remigius (1), Riccardus (1), Aloysius Riccius/Riccius (6), Rodr./Rodriq./Alphonsus Rodriguez (47), Rossela (1), Rot. [Rotarius](1), Sà (8), Salas (4), Salmaticensi (1), Salzedo (1), Sanch., Thomas (3), Sanch./Sanchez (58), Joannes Sanchez (4), Sayrus (1), Scaccia (1), Scotus/Scot. (75), Sierus (4), Silvester (4), Sorbus (1), Sotus/Petrus a Soto (14), Sousa (2), Sperellus (1), Suarez/Suar. (19), Suarius (4), Surdus (1), Sylvester/Sylv. (9), Tamb./Tambur./Tamburinus (271), Tancred./Tancredus (39), Tanich. (1), Tannerus/Tann. (4), Thoma de Vio (1), D. Thomas/D. Thom. (40), Toletus/Tolet. (11), Trullernch/Trull. (7), Turanus (3), Turr. (3), Usches (1), Valentia/Valent. (3), Joan. Valerius (1), Valero (1), Vasquez/Vasq. (14), Vega (1), Venerus (3), Verricelli/Vericell. (47), Victoria/Victor./Vict. (3), Victorin. (1), Vidal. (12), Villalabos/Villal. (17), Voilpi (7), Wadingus (1), Zenedo (1) i Zerola (1)</p>	<p>Palud./Pal./Paludano (7), Panorm./Panor./Panormit./Panormitano (6), Pasqual./Pasqu./Pasqualigo (8), Peirino/Peirin. (3), Pelliz. (6), Perez (1), Petrocornese/Petrocor./Petrocoren. (10), Peyrin/Peyr. (4), Pichier (4), Pignatelli (1), Pontas (3), Pontius (4), Ponzio (13), Potestà, Fel./Pot., Felice (5), Prado (11), Preposito (1), Raimondo, S. (3), Rebellio/Rebel./Rebell./Reb. (15), Regin./Reginaldo (7), Renzi (3), Riccio (1), Ripa (2), Rodriquez/Rodriq. (6), Ronc./Roncaglia (116), Rovito (1), Sà (31), Sairo/Sair. (8), Salas (12), Salmat./Salm./Salmatic/Salmaticesi (398), Salon./Salonio (4), Samat. (2), Sanch./Sanchez (259), Santre (1), Sar. (1), Sayro/Sayr. (3), Scoto (8), Segneri (2), Serra (2), Sfondrati (1), Silvestro/Silv./Silve./Silvest. (61), Silvio (10), Sorer (1), Soto (101), Spor./Sporer (77), Stabano (1), Suarez/Suar. (118), Supplitore (1), Sylv. (1), Tabiena (1), Tamb./Tambur./Tamburino (48), Tannero/Tanner. (6), Tapia (15), Teodoro, S. (2), Teresa, S. (1), Terillo (1), Tiraquello (1), Tirillio (1), Tol./Toledo/Toled. (29), Tolet. (3), Tommaso, San (149), Tournely/Tourn./Tour. (56), Trullench/Trull./Trullenchio (31), Tugo (1), Turrian./Turriano (7), Umberto, Beato (1),</p>	

<i>Zoričić</i>	<i>Potestà</i>	<i>Liguori</i>	<i>Busenbaum</i>
		Ursillo (1), Valenza/ Valenz./Val. (23), Valerio (2), Vasq./Vasqu./ Vasquez (32), Vega (7), Verde (2), Vidal. (1), Villalob./Villal (9), Villanova (1), Vittoria (2), Viva (75), Vivaldo/Vivald. (2), Wigandt (16) i Zorio (1)	

U vezi s navođenjem cijenjenih i uglednih autora djela iz moralne teologije Busenbaum, Potestà, Liguori, Reiffenstuel, Andrea Mendo, Francisco de Toledo (1532–1596), Louis Habert (1636–1718),²⁴ François Genet (1664–1702),²⁵ Ottaviano Maria da San Giuseppe,²⁶ Paul Gabriel Antoine (1679–1743),²⁷ Jacobus de Graffiis (1548 – 1620)²⁸ te ostali kazuisti i mora-

²⁴ Usp. *Theologia dogmatica et moralis ad usum Seminarii Catalaunensis*, [tom. I. – VII.], / auctore D. Ludovico Habert Sacrae Facultatis Parisiensis Doctore Theologo & Socio Sorbonico, Venetiis, Ex typographia Balleoniana, 1741.

²⁵ Usp. *Theologia moralis juxta sacram Scripturam, canones et sanctos patres*. [tom. I. – III.] / Authore Francesco Genetto Avenionensi, episcopo Vasionensi. Ed. secunda Latina auctior variisque praesertim conciliorum provincialium synodorumque Italiae decretis illustrata. Apud Paulum Balleonium, 1705. (KFSZ, G-I-38).

²⁶ R. P. Octavii Mariae a S. Joseph Tusculani, theologi Augustiani excalceati: *Opera omnia in quibus bis mille trecenta et decem dubia moralia quae per modum interrogationum et responsionum discussa continebantur. In hac novissima editione in duos tomos distributa multis doctrinis locupletata ac per varios titulos alphabetico ordine disposita habentur*. Additis centum aliis quaesitis ejusdem auctoris nondum impressis necnon Propositionibus a Summis Pontificibus damnatis una cum instructione pro casibus, quorum absolutio seu dispensatio a Sacra apostolica poenitentiaria impetratur, Venetiis, Apud Paulum Balleonium, 1708. (KFSZ, G-VIII-16 i G-VIII-17). Zatim istoga: *Repertorium morale utriusque fori – in quo mille variae interrogationibus brevesque responsiones continentur ob commodiorem usum in dusa partes distributae*. Authore R. P. Octavio Maria a S. Joseph Tusculano, Augustiano excalceato Sacrae theologiae professore. Apud Jo. Baptistam Recurti, Venetiis 1716. (G-I-23, 24).

²⁷ Naslovnica zaostroškoga primjerka: *Theologia moralis universa* / auctore Rev. Patre Paulo Gabriele Antoine Soc. Iesu presbyt. et theologo / *in tres tomos distributa* / a p. f. Philippo de Carboneano Ord. Min. regul. Observant. et a patre Bonaventura Staidel Ordinis minorum conventual. / *egregie illustrata*, Ex typographia Balleoniana, Venetiis, 1775. (A-VII-46).

²⁸ Na zaostroškom primjerku brojne su bilješke *in margine*, a naslovnica te veoma debele knjige glasi: Jacobus a Graffiis de Capua: *Decisionum aurearum casuum conscientiae in quattuor lib. distributarum* – Pars prima [& secunda] quae nunc recognitae innumerisque pene locis emendatae atque multis additionibus ad tertium usque voluminis partem hoc plane signo [] praenotatis locupletatae et auctae sunt, Apud haeredem Damiani Zenarij, Venetiis, 1621. (G-VIII-18 i G-VIII-19).

listi slijede tu istu praksu, a razlikuju se samo po brojnosti navedenih autora i frekvenciji njihova spominjanja, čime su podastri pouzdani dokaz kontinuiteta nauka Crkve o konkretnom pitanju.

Daleko je teže, od identificiranja autora kojega spominju, otkriti koje njegovo djelo citiraju. Osim A. Diane²⁹ nijedan od spomenutih sastavljača moralki, a pregledano je tridesetak raznih priručnika moralke, ne donosi nikakav popis autora i djela kojima se poslužio sastavljajući svoje djelo. Iz podataka koje navode o citiranim djelima nije ih moguće identificirati. Felice Potestà u tom je pogledu sasvim nejasan, što će se lako moći zaključiti i iz ovih nekoliko nasumično uzetih primjera: “De sacrilegio, pollutione et reconciliatione agunt Scotus in 4. disp. 17. quaest. un. litt. N. Mastrius dis. 11. num. 35. Bonac. tom. 2. p. 225. Jo de la Croix pag. 349. 369. Tamb. tom. 1. lib. 2. cap. 6. § 3. lib. 7. cap. 2. § 1. et in meth. celeb. Miss. l. 1. et 3. Busemb. lib. 3. tr. 1. cap. 2. d. 2. Donatus cit. Port. Roder. Miranda sub tit. Benedictio, Ecclesia, Sacrilegium, Clericatus a cap. 26. ad 31.” (Potestà, 1728: 66), “Docet Ant. a Spir. S. de priv. regul. tract. 2. disput. 1. n. 165. Del Bene

²⁹ U djelu *Resolutiones* nakon posvete donosi: “Opera et nomina authorum recentiorum, quae in hoc volumine citantur ad construendam optimam casuum conscientiae bibliothecam.” i to: “Alphonsi de Mendosa August. *Controversiae theologicae*; Antonii Naldi clerici regul. *Summa casuum conscientiae*; Augustini Vigiani *Disputationes de immunitate ecclesiastica*; Augustini Barbosa *De potestate episcopi*, item *Collectanea doctorum in ius canonicum. De officio parochi. De officio canonicorum*; Antonii de Literatis, *Summa casuum conscientiae*; Bernardi Diaz *Practica criminalis* cum annotationibus Salzedi; Bernardi Iustiniani clerici regul. *Tractatus de cambiis*; Francisci de Alcozer *Confessionarium*, item *Summa & Tract. de ludo*; Francisci Molini *Tr. de ritu nuptiarum & pactis in matrimonio conventis*; Gabrielis Vasquez Soc. Iesu *Opera omnia*; Homoboni de Bonis clerici regul. S. Pauli *Examen ecclesiasticum*, item *Tract. de casibus reservatis*, item *De statibus humanae vitae*, item *Concilia*; Ioannis Sancij *Selectae & oracticae disputationes circa sacramentum poenitentiae & eucharistiae*, Opus immortalitate dignissimum in quo author acumen & doctrinam luculenter demonstrat, utinam alios ingenij sui foetus in lucem emitteret; Ioannis Azorij Soc. Iesu *Institutiones morales*; Ioannis Medina *Codex de poenitentia & restitutione*; Ioannis de Salas Soc. Iesu *Tract. de contractibus*, item *De legibus*, item *In 1. 2. D. Thom.*; Ioannis Francisci Suarez *Enchiridion casuum conscientiae*; Leonardi Lessij Societatis Iesu *De iustitia & iure*; Ludovici de Sa Iuan *Summa casuum conscientiae*; Marij Alterij: *De censuris*; Petri Tholosani: *Partitiones iuris canonici*, item *Commentaria in ius canonicum*; Petri de Ledesma Dominicani *Summa casuum conscientiae cum additionibus*. Hic author fuit vir eminentis literaturae, & Primarius Lector Academiae Salmanticensi...; Thomae Sanchez Soc. Iesu *De matrimonio*, item *Summa*; Thomae de Mercato Dominicani: *Summa de contractibus*; Valerij Reginaldi Soc. Iesu *Praxis poenitentiae*, item *De prudentia confessarij*, item *De officio poenitentis*. Nakon toga na tri stranice folio formata abecednim redom imena navodi 207 autora na koje se pozivao.

tom. 2. cap. 17. dub. 23. nu. 11. cum aliis” (Potestà, 1728: 91) – a takvih je slučajeva na stotine. Busenbaum je u vezi s otkrivanjem izvora i navođenjem djela autora na koje se poziva šturiji od Potestà. Već na prvoj stranici, kada se prvi put poziva na nekoga autora, čini to ovako: “haec dicitur conscientia recta secundum quid sive in ordine ad nos. Ex D. Th. Lay. l. 1. c. 2. n. 1. et c. 3.”, a sljedeći je: “Lay. l. 1. t. 1. c. 4.”, zatim: “Becan. in l. 2. t. 1. c. 4. q. 7. Laym. l. c.”, četvrto upućivanje na izvor glasi: “Vide Laym. hic l. 1. t. 2. c. 3. et Bec. in l. 2. t. 1. c. 4. q. 7.”, a peto upućivanje: “Card. de Lug. disp. 15. n. 503.” (Busembaum, 1729: 1–3). Liguori na svoje izvore upućuje u bilješkama ispod teksta, npr. za “E più espressamente in altro luogo (b).” u bilješci uz (b) donosi: “*Quodlib. 3. art. 27.*” (Liguori, 1768: 1), potom sljedeća bilješka uz tekst: “Si risponde colla sentenza comune (contra Sinnichio ed altri pochi) insegnata da S. Antonino, Soto, Maldonato, Suar. Azorio, Sanchez, Gammacheo, Duvallio, Gonet ... e da altri molti col dottissimo Card. Gotti (a)” dok u bilješci donosi: “(a) Tom. 2. tr. 4. q. 1. dub. 4. n. 17. ex D. Th. 1. 2. q. 19. a. 6. Adde Tour. Mor. to. 1. p. 14. qui citat D. Th. & D. Aug.” (Liguori, 1768: 3), na 5. stranici ima četiri bilješke od kojih se ona (a) koja glasi: “(a) p. 1. n. 75.” odnosi se na tekst: “come bene dice il dotto autore dell’ Istruzione per il Novelli confessori (a), che con Dio ...”, “(b) *In Vita citata fin. Massima 27.*”, što se odnosi na: “*Il meglio è dice S. Francesco di Sales*” (b), zatim treća: “(c) *Vita lib. 1. c. 20.*” uz: “S. Filippo Neri (c) asseriva, che li ubbidisce al confessore ...” te “(d) *Tratt. delle spine Coll. 4. § 1. n.2.*” uz tekst: “Ed all’ incontro S. Giovanni della Croce dice: *il non appagarsi di ciò che dice il confessore, è superbia o mancamento di Fede (d)*” (Liguori, 1768: 5). Kako je razvidno, Zoričić od autora, kojima se ponajviše služio, nije mogao doznati naslove djela koja se citiraju, zbog toga ih on najčešće ne spominje ili ih navodi prilično nerazumljivo, tj. onako, kakve je susreo u izvorima.³⁰ Zapravo Zoričić u svom *Bogoljubnom nauku* te podatke, koji su važni za znanstveno djelo, veoma vješto adaptira i svojemu ih čitatelju podastire djelomično, odnosno vješto odabire što će od njih navesti i na kojem će mjestu to učiniti.³¹ S obzirom na te formalne osobitosti Zoričić vješto is-

³⁰ Evo nekoliko Zoričićevih primjera: “Isidor (2. d. 4.)”, “(Felic. T. 1. 1. n. 149)”, “(Mend. 2. 24 kod Felic. T. 1. n. 161)”, “Buseb. (lib. 1. Tract. 2. c. 2 dubio 3.)” ili u kontekstu: “I ako toga nije, premda se u mistu posti, oni mogu meso isti i ne postiti (Fagn. lib. 3. Dacr. c. consi 2. de observantia jejuniorum cum pluribus v. de casibus reservatis). Niti su dužni ob služivat zakon vlastiti svoga mista u mistu gdi se isti zakon ne ob služuje jer su ovaki zakoni svezani za misto, a ne za čeljade (Aloza v. lex cum Suarez 3. p. q. 24. art. 8.)” ili “Samo ne bi tu milost olti blagodarje uživali kad bi najveće za tu svrhu došli u isto misto, to jest da se isti dan mrse (Busemb. i Mendosa).”

³¹ Usp. kod Zoričića: (Mendo in epít n. 6); (Felic. Tol. et Masertus dist. 5. n. 25); (Mast. d. 5. n. 27); (Filic. tract. 40. c. 4. n. 274) ili u kontekstu: “I premda ovake, porad ovakog

punjava tadašnje zahtjeve struke i, stvarajući priručnik na hrvatskom jeziku, ide u korak s vodećim europskim imenima moralne teologije.

3.

Da je Potestà kod naših franjevaca bio puno više upotrebljavan od Busenbauma, zorno nam dokazuju kako brojni primjerci njegova djela što se i danas nalaze u njihovim knjižnicama, tako i mnogi rukopisi iz moralke na latinskom i talijanskom jeziku koji su kao i Zoričićev *Bogoljubni nauk* nastali na Potestàovu *Examen ecclesiasticum*. Primjerice, u knjižnici franjevačkoga samostana u Zaostrogu čuvaju se primjerci od *Examen ecclesiasticum* i to čak četrnaest izdanja (od svake edicije po nekoliko knjiga),³² a bile su nabavljane i radi studija filozofije koji se tijekom 18. stoljeća odvijao u tom samostanu (Soldo, 1979: 184–185). U zaostroškoj knjižnici nalazi se i dvanaest izdanja Busenbaumova djela *Medulla theologiae mo-*

posla, pravda mnoge pute okriviti, toli bo čini oli jer drugačije drže i druge su umi (*alterius sententiae*) oli jer cine da su na sramotu straži utekli oli jer je tako zakon učinjen porad dobra općenoga (*Filuc. Trac. d. 4. q. 4. dub. 5 et alii multi v. c. de Lugo d. 40. sect. 4.*). Oni koji nisu svrhu pravde (*ministri justitiae*) mogu nagovarati krivca i dati mu svit da uteče, dati mu listve, konop, turpiu &c. za da more uteći (*Len. Tanc. Sylv. Tour. Vasq*), ali ga ne mogu izvlačiti iz tamnice ni pomoći mu vrata otvoriti ni zidove razbijati, buduć da su ova prosta samo krivcu za saranit život, a ne drugom i to za neka i tavnica ima što god svoga i za neka se u nju kralj more priuba pouzdati (*Bon. d. 10 q. 3. p. 1 et Les. 5.*)” (Zoričić: 2012: 412–414).

³² Prema redoslijedu tiskanja: Venetiis, Ex typographia Balleoniana, 1720. (G-VII-25) Na prvom je listu zapisano: “Ad usum fratris Marci Covacevich”. U zagradi se navode signature franjevačke knjižnice u Zaostrogu. Neapoli, Apud Novellum de Bonis, 1721. (G-VIII-43) na čijem prvom listu piše: “Ad simplicem usum fratris Michaelis Radognich ex Vargoratio indigni sacerdotis et aliorum fratrum 1788.”, Venetiis, Ex typographia Balleoniana, 1722. (A-V-196), Venetiis, Ex typographia Balleoniana, 1728. (G-VIII-12), Venetiis, Ex typographia Balleoniana, 1731. (G-VI-53), Venetiis, s. n., 1732. (B-III-62), Venetiis, Ex typographia Balleoniana, 1735. (G-VI-56), Apud Franciscum Angellum sculptorem & typographum, Mediolani, 1735. (G-VIII-30), Venetiis, s. n., 1735. (G-VII-36) na čijem prvom listu piše: “Hic est liber meus, testis est mihi Deus. Nomen meum non pono, laudare me nolo. Si vis illum scire Marianus est ille; de quo loco et genere natus Ghighicius de Bachina vocatus”, Mutinae, Sumptibus Balleonianis, 1745. (B-V-40) to svečano izdanje folio formata nabavljeno je za samostansku knjižnicu: “Pertinet ad Bibliothecam S. Mariae Zaostrogii”, Venetiis, Ex typographia Balleoniana, 1748. (G-VII-35), na primjerku se nalazi zapis: “Del P. Andrea Draghichievich di Vergoraz 1749.”, Venetiis, Ex typographia Balleoniana, 1751. (G-VIII-32), [Bassano], In typographia Bassanensi sumptibus Remondini Veneti, 1768. (K-VIII-30), trosveščano izdanje Vercellis, Apud Josephum Panialis, 1782–1783. (B-III-21, B-III-22 i B-III-23), a gotovo svako izdanje samostan posjeduje u više primjeraka.

ralis.³³ Osim toga, u knjižnici se čuvaju primjerci devet izdanja popularne moralke *Apparatus universae theologiae moralis* Tommasa Francesca Rovere (1660–1748)³⁴ te niz djela iz moralne teologije od mnogih autora, što potvrđuje da je to franjevačko učilište u 18. stoljeću bilo odlično opskrbljeno stručnom literaturom.³⁵

Gotovo u svim se moralističkim priručnicima 17. i 18. stoljeća obrađuje ista materija i najčešće istim slijedom. U prvom se dijelu obrađuju ljudska djela s teološko-moralnoga gledišta (*actus humani*), u drugom dijelu naravni i pozitivni zakoni te u trećem dijelu nauk o sakramentima s aspekta morala.³⁶

³³ Venetiis, Sumptibus Combi et Lanov, 1658. (A-I-134), Romae et Mediolani, Ex typographia Francisci Vigoni, 1665. (A-I-135), Venetiis, Apud Benedictum Milochum, 1678. (A-I-139), Venetiis, Apud Prodoctos, 1683. (A-I-140), Venetiis, Ex officina Prodocta, 1687. (A-I-133), Venetiis, Apud Prodoctos, 1698. (A-I-131), Venetiis, Apud Hieronymum Albricium, 1698. (A-I-132), Venetiis, Apud Joannem Manfre, 1701. (E-I-25), Patavii, Ex typographia Seminarii apud Joannem Manfre, 1708. (E-II-57), [Patavii], Typis Seminarii apud Joannem Manfre, 1716. (L-I-40), Patavii, Ex typographia Seminarii apud Joannem Manfre, 1729. (M-I-62) i tromotno izdanje Ex typographia Balleoniana, 1767. (A-I-136, A-I-137 i A-I-138).

³⁴ Naslovnica: *Apparatus universae theologiae moralis : pro examine ad audiendas confessiones a tyronibus sustinendo in tres partes divisus*, / Auctore Thoma Francisco Rotario Astensi Clerico regularis S. Pauli Barnabita / Cum indice definitionum et divisionum ac brevi tractatu de confessario sanctimonialium ...; Venetiis, Typis Jacobi Thomasini, 1713. (A-I-167), na čijim je prednjim koricama zapisano: "Radognich", Venetiis, Typis Jacobi Thomasini, 1724. (A-I-164), Venetiis, Ex typographia Balleoniana, 1730. (A-I-163); na prvom je listu zapisano: "Ad simplicem usum Fratris Caroli Sderich a Narona Philosophiae Lectoris ab anno Dni 1792.", Venetiis, Ex typographia Balleoniana, 1741. (A-I-161) na prvom listu piše: "Fri Paschali Ajduk dono dedit pater Philippus Rupcich a Narenta An. D. 1786.", a na naslovnici: "Spectat ad bibliothecam conventus S. M. Zaostrogii", Venetiis, Ex typographia Balleoniana, 1744. (A-I-160), Venetiis, Ex typographia Balleoniana, 1755. (A-I-159) sa zapisom na prvom listu: "Ad semplice uso del fra Bonaventura Vlez.", Tridenti, Ex typographia episcopali Joannis Baptistae Paronii, 1755. (A-I-166) sa zapisom na naslovnici: "Bibliothecae Zaostrogensis", Romae, Sumptibus Remondinianis, 1758. (A-I-162) sa zapisom: "Ad usum fratris Francisci Costagnich" i izdanje: Venetiis, Ex typographia Balleoniana, 1759. (A-I-162) na čijoj naslovnici piše: "Al uso del Pre fra Pietro Budimir Anno 1760."

³⁵ Usp. Giovanni Clericato (1633–1717), Georges Gobat (1600–1679), Giacomo Graffi (1548–1620) Bartolome Mastri (1602–1673), Andrea Mendo (1608–1684), Octavius Maria a S. Joseph, Brocard de Brocard de S. Nicolas, Anaklet Reiffenstuel (1642–1703) Tomás Sánchez (1550–1610), Francisco Suárez (1548–1617), Tommaso Tamburini (1591–1675) karmelićanin i niz drugih autora koje Zoričić citira (vidi ovdje).

³⁶ U 18. se stoljeću pojavljuju djela u kojima se svi slučajevi savjesti obrađuju abecednim redom, primjerice: *Alphabetum morale seu Theologia moralis casibus conscientiae ordine alphabetico elucidata – ex solidae probabilitatis principiis deducta conscientia Carolinis accomodata*. Authore Brocardo a S. Nicolo, Tom. I – II, Venetiis, Ex officina Antonii Bassanesi, 1762. Nizozemac, franjevac kapucin Brocard von hl. Nikolaus (1687 – 1760), prvo izdanje *Alphabetum morale*, Köln, 1739.

Taj je raspored zadržao i fra Mate Zoričić u svom *Bogoljubnom nauku*. Hermann Busenbaum (1600–1668) svoju *Medulla theologiae moralis* razdijelio je na sedam knjiga.³⁷ Nasuprot, Felice Potestà je *Examen ecclesiasticum* razdijelio na tri sveska, a prvi svezak na pet dijelova.³⁸ *Istruzioni e pratica per li confessori* sv. Alfonza Marije Liguorija (1696–1787) razdijeljeno je na tri sveska od kojih se u prvom govori o savjesti, zakonima, ljudskim djelima i grijesima u vezi s Božjim i crkvenim zapovijedima te o nekim staležima.³⁹ Dok se u moralkama do polovice 17. stoljeća obrađivao svaki kazus posebno, krajem toga stoljeća i tijekom 18. stoljeća materija se moralke obrađuje po tematskim cjelinama koje tvore ljudski čini ili djelovanja, naravni i pozitivni zakon ili zapovijedi, te nauk o sakramentima s moralnoga aspekta. To se gradivo izlaže gotovo uvijek istim redoslijedom najvjerojatnije zbog tradicije i lakšega snalaženja čitatelja u toj golemoj građi, ali se istodobno time potvrđivala istost i kontinuitet moralnoga nauka Crkve.

Nakon što je detaljno uspoređen Zoričićev *Bogoljubni nauk* s dvadeseetak moralki onih autora koje on najčešće spominje, došao sam do zaključka da se gotovo isključivo služio prvim sveskom *Examen ecclesiasticum* Felicea Potestà, a pomažući se pritom prvim sveskom *Istruzione e pratica per li confessori* Alfonza Marije Liguorija i sasvim malo djelom *Medulla theologiae moralis* Hermanna Busenbauma. Zoričić u rasporedu građe vjerno slijedi Felicea Potestà. Odstupio je samo u izlaganju Božjih zapovijedi koje, kao i Liguorio, obrađuje pojedinačno izuzev što je spojio šestu i devetu u 7. a sedmu i desetu u 8. poglavlju petoga dijela.⁴⁰ U *Bogoljubnom nauku* se za

³⁷ Liber primus de regula actuum humanorum, Liber II. de praeceptis virtutum theologicarum, Liber III. de praeceptis Decalogi et ecclesiae, Liber IV. de praeceptis particularibus certo hominum statui propriis, Liber V. de ratione cognoscendi et discernendi peccata, Liber VI. de sacramentis, Liber VII. de censuris ecclesiasticis et irregulationibus.

³⁸ Ispred prvoga dijela u prvom svesku donosi 4 Propositiones damnatae. Tomus primus: Pars prima de regula actuum humanorum (9–37), Pars secunda de decem praeceptis Decalogi (37–296), Pars tertia (297–313), Pars quarta de sacramentis (314–472) i Pars quinta de censuris et poenis (472–498). Zatim u istoj knjizi dolaze: Tomus secundus de denunciationibus (499–606) i Tomus tertius complectens sacramentum ordinis et sacramentum sacrificium missae, insuper aptas atque expeditas regulas ad apostolicum sacrae concionis et missionis ministerium rite exercendu (607–666).

³⁹ Vidi gore naslovnici prvoga sveska.

⁴⁰ Potestà u drugom dijelu prvoga sveska tumači prvih pet zapovijedi dekaloga svaku zasebno, potom “De VI. IX. et X. praecepto decalogi” (223–239), zatim sedmu “De VII. praecepto decalogi” (239–295) i osmu na samo jednoj stranici (296). Busenbaum ih izlaže u trećoj knjizi: prvu zapovijed (77–100), drugu (100–132), treću i četvrtu zajedno (133–157), petu i šestu (158–184) sedmu (184–274), potom u istom traktatu osmu, devetu i desetu zapovijed Božju i svih pet crkvenih zapovijedi (274–294). Liguori u jednom poglavlju obrađuje jednu Božju zapovijed od prve do osme, a devetu i desetu ne tumači

jedan kraći odlomak 5. poglavlja, tj. “*Što je grizodušje strašljivo?*” prvog dijela može pouzdano reći da ga je preuzeo od Busenbauma, odnosno da se tu prvenstveno poveo za Busenbaumom. U trećem poglavlju prvog traktata prve knjige Busenbaum navodi sedam znakova po kojima će ispovjednik najpouzdanije prepoznati skrupuloznoga čovjeka,⁴¹ a te je znakove Zoričić zgodno adaptirao našim prilikama i shvaćanju: “Zlamenja prava onoga koji je mučen s ovim grizodušjem jesu: 1. da se neće da priloži svome svitu i nauku radi česa mnoge puta pak najposli čini na svoj način; 2. Porad malog uzroka, slaba i izprazna, sad drži jednu stvar, sad drugu, ovo je nestalnost. Porad istog uzroka mnoge pute u bogomoljim po toliko puta prikuplja i govori istu stvar; 3. Kadno istu stvar s nikim bojazom promišlja na toliko i toliko načina; 4. Kadno brez razloga drži gri gdi nije gri; 5. Kadno se muči s nikim strahom u dilovanju da je sagrišio; 6. Kad je i prvlje kaza da jer ista dila drža za gri brez razloga; 7. Kadno ispovidnik čestokrat slišajući jednoga ispovid poznade i reče da se nalazi u grizodušju” (Zoričić, 2012: 415–416).⁴²

Ako tko pokuša usporediti Zoričićev *Bogoljubni nauk* i Potestàovo *Examen ecclesiasticum* zamijetiti će da se sasvim podudara preko 95 % definicija pojmova moralnoga i nemoralnoga. Objasnjavajući vrste grizodušja, tj. savjesti Zoričić donosi: “Općenito naučitelji razdiljuju ga u pet dila, to jest grizodušje upravno, ukrivno, sumljivo, dobro i strašivo. (lat. *conscientia recta, erranea, dubia, opinativa atque probabilis et scrupulosa*). U toliko poglavja od sviju po redu imamo besiditi, dakle biva” (Zoričić, 2012: 408), a Potestà: “*Conscientia dividitur in rectam, erroneam, dubiam, probabilem et*

zasebno nego ih je uvrstio, bez naznačivanja u sadržaju, u odgovarajuća poglavlja, tj. devetu u šesto, a desetu u sedmo. I Zoričić ima taj raspored (Zoričić, 2012: 436–564).

⁴¹ “*Signa conscientiae scrupulosae sunt: 1. Pertinacia iudicii, qua doctorum consilii non acquiescunt: unde varios consulunt et fatigant ac tandem nullus iudicio stant nisi suo. 2. Ex levi apparentia frequens iudiciorum mutatio: unde oritur in agendo inconstancia. Sic verbi gratia in Horis legendis aliquando decies mutabunt iudicium de lecto vel non lecto aliquo versiculo. 3. Quod ex priore procedit, perturbare agere et caeco quodam modo in externis actionibus versari. 4. Habere reflexiones extravagantes infinitarum circumstantiarum. 5. Timere in omnibus peccatum ac contra sapientum et proprium saepe iudicium esse inquietum. 6. Si confessariis iudicet te esse scrupulosum. 7. In particulari signa scrupuli praesentis sunt haec duo: 1. Si per illum experiadis te nimium angere et turbare. 2. Si alias te expertus sis, te similia apprehendisse sine fundamento*” (Busenbaum, 1729: 12).

⁴² Potestà također donosi znakove skrupuloznosti: “*Signa conscientiae scrupulosae sunt: 1. si post peritorum aut prudentis confessarii iudicium non acquiescat, sed adhuc maneat anxius et inquietus; 2. Inconstancia in mutando frequenter de eadem re iudicium; 3. Multiplicitas reflexionum impertinentium circa innumeras rei circumstantias; 5. Experientia, quod saepius talia sine gravi fundamento apprehenderit, licet quoad alienas conscientias resolutus et intrepidus se habuerit*” (Potestà, 1728: 12).

scrupulosam” (Potestà: 1728: 9).⁴³ Definicija i objašnjenje pojma pogrešne savjest kod Potestàa: “*Conscientia erronea est, quae ex principio certe falso falsam conclusionem deducit seu quae dictat aliquid esse faciendum vel non faciendum, quod revera non est tale absque motivo probabili: ut cum quis judicat licitum esse mentiri ad reparandum damnum alterius et inde concludit hic et nunc sibi licere mentiri ad reparandum damnum sui filii*” (Potestà, 1728: 9).⁴⁴ Zoričić osim definicije, koju pojednostavljuje kako bi je njegov korisnik mogao shvatiti što lakše i bolje, preuzima od Potestàa i pojašnjenje, usp.: “Ovo se može dogoditi kadno jedan sudi ovako: prosto je lagati za da se ne dogodi šteta drugome. Dakle i meni je prosto lagati za zapričiti tu i tu štetu sina moga” (Zoričić, 2012: 409). Nadalje Potestà govoreći griješi li onaj koji ne zna i nema mogućnosti da kod nekoga raspita se je li nešto dobro ili zlo “*tunc ignorantia redditur invincibilis, quoniam hic et nunc eam superare non vales. Unde talem conscientiam sequi teneris et non peccas, quia est conscientia invincibiliter erronea. Et ex D. August. lib. 3. de lib. arbit. cap. 19. Non tibi deputatur ad culpam, quod invitus ignoras; sed quod negligis quaerere, quod ignoras.*” (Potestà, 1728: 10), a to kod Zoričića glasi: “Kada pak ne ima vremena koga svitovati niti grizodušje more prignuti na drugu stranu, po njemu dilujući, ne sagrišuje jer se more reći da istu stvar na sramotu ne zna: *non tibi deputatur ad culpam, quod invitus ignoras, sed quod negligis quaerere, quod ignoras (D. Aug. lib. 3. de lib. Arb. cap. 19).*” (Zoričić, 2012: 409). Ovo je samo jedan od primjera koji zorno pokazuje kako je Zoričić postupao sa svojim izvorima, tj. što je iz njih preuzimao, a što pak izostavljao. Čini se da će se pružiti jasan uvid u Zoričićev model adaptiranja izvornoga teksta donese li se manja cjelina koju tvori više pojmova, a njih Potestà eksplicira jedan iza drugoga kao što su primjerice *medicus, persona privata, rex i judex* unutar poimanja *grizodušja dobroga olti zadovoljnoga*, tj. *conscientia probabilis*. Kod Zoričića oni glase: “**Likar** poradi zakona od ljubavi i poradi pravde ako je plaćen i ugovorio da će ličiti

⁴³ Busenbaum tu podjelu iznosi ovako: “*Haec communiter est recta, dictans quod verum est; aliquando tamen non est recta, dictans aliquid aliter quam sit, v. g. esse bonum, quod est malum; diciturque erronea quia contingit cum errore: idque vel vincibiliter seu culpabiter quando scilicet error vitari potuit ac debuit vel invincibiliter, quando error moraliter vitari non potuit; ideoque nec voluntarius est et consequenter non imputatur ad culpam et haec dicitur conscientia recta secundum quid sive in ordine ad nos. Ex D. Th. Lay. l. 1. t. 1. c. 2. n. 1. & c. 3.*” (Busenbaum, 1729: 1). Liguori: “*Per 2. bisogna distinguere le diverse sorte di coscienza che possono esservi, cioè coscienza retta, erronea, perplessa, scrupolosa, dubbia e probabile*” (Liguori, 1768: 2).

⁴⁴ Busenbaum i Liguori vrlo kratko objašnjavaju tu vrstu savjesti razdjeljujući je savladivu (*vincibilis*) i nesavladivu (*invincibilis*), dok se Potestà i na njoj zadržava i detaljno ju pojašnjava (Potestà, 1728: 9–10).

bolesnika ima se nositi pram njim z grizodušjem slobodnim dajući mu likove koje priuba znade da će ga bolje izličiti. Kadli vidi da će bolesnik umriti oli da posve zlo stoji, more mu dati likariju najposli, premda ne zna očito oće li ga pomoći neće li ga [pomoći], i budući da tada diluje koliko more bolje, razumi se da diluje z grizodušjem slobodnim. Ima i likar u ovim potribam svitovati se z drugim i s knjigam likara naučniji od sebe (*Felix t. 1. p. 1. cap. 1. n. 101*).⁴⁵ **Kada jedan** drži i posiduje jednu stvar držeći da je njegova grizodušjem jačim i slobodnijim, z druge strane ti držiš da je tvoja, ti je uzet ne moreš bez pravde kraljeve (*ex Reg. jur. 36 de reg. juris: Bona fides tantundem possidenti praestat, quantum veritas quoties lex impedimento non est*). Drugojako svit bi u smutnji brez pristanka stao jedan drugom otimljući ne znadući čisto što je čije.⁴⁶ **Kralj** z grizodušjem slobodnim i slobodnijim držeći da drugi kralj posidije njegov grad ne more mu zato rata učiniti, nego se ima stvar metnuti na dobre ljude vrsne i naučne, koji kad bi odlučili da je njegov grad, a ne bi mu htio dati, rat bi mu mogao učiniti (*Mendo in epit. verb. Bellum n. 2.*). Kad bi mu ga pušta prvlje nego se vojska pobije, držan je prvi kralj ustaviti boj. Kad bi mu ga vraća posli nego su se pobili i palo je mrtvi i s jedne i s druge strane, more rat sliditi i ići protiva njemu s pravicom kako protiva jednomu koji meće smutnju u njegovo kraljestvo (*Mendo in epit n. 6*). More se dogoditi digod rat pravedan i s jedne i z druge strane. Razlog jest jer bogoslovci jednoga kralja nađu svoj pravi razlog koga bogoslovci drugoga kralja ne mogu znati ol' ga ne mogu dokučiti, i tako rat se čini pravedan s jedne i z druge strane. Vojnici pak vazda valja da drže da se čini rat pravedan i da je protresen od ljudi naučni i bogoslovaca, venda bi očito znali njegovu nepravdu.⁴⁷ **Sudac** budući da je ugovorio s kraljem pravdu či-

⁴⁵ Usp. "*Medicus* (101) – tenetur tutiorem adhibere medicinam si possibilitas adsit tam ex charitate, quam ex justitia, si mercedem accipiat, ratione pacti impliciti cum infirmo de tutiori medicina adhibenda: unde medicus considerare debet tam suas rationes et experientias, quam experientias et auctoritatem peritiorem. In casu autem, quo desperatur vita infirmi, adhiberi potest medicamentum incertum, quia tunc accidens evadat tutius, ut in simili n. 77." (Potestà, 1728: 18).

⁴⁶ "*Persona privara* (102) – non potest propria auctoritate occupare rem ab alio bona fide possessam, licet probabile, imo probabilius putet, rem esse suam, quia ex reg. 36. de reg. juris Bona fides tantundem possidenti praestat, quantum veritas, quoties lex impedimento non est. Et rite alias pax publica mutuis rapinis et violentiis perturbaretur" (Potestà, 1728: 18).

⁴⁷ "*Rex* (103) – non potest bellum alteri indicere ad invadendum Regnum ob jus tantum probabile et non certum; ob gravissima damna, quae ex bello sequuntur. Tum quia alteri favet possessio. Subdit tamen communis doctorum, quot tunc *res decide potest per iudicium vel arbitros: quod si altera pars iudicio stare nolit, propter hanc injuriam potest invadi*. *Mendo in Epit. ver. Bellum, n. 2.* (104) Cum injuste invaditur et media non sufficiuntur, potest indicere bellum. (105) Offerenti ante primum conflictum vere et sine prudenti

nit svakom jednako ne gledajući u obraz ni staru ni mladu, ni bogatu ni ubogu prama kojoj stvari ima grizodušje jače za onu valja da i sudi. Drugačije držati biva prokletstvo od Inocenta jedanajestog (*Prop.* 2.). Kad oni koji se pravdaju imadu jednake razloge, nejma sudac brez grija smrtnoga osuditi za jednoga samo i zato od njega darove primati, nego ji pogoditi i učinit jim na po i štetu i korist. Drugojako držan je vratiti i štetu i darove. Ko bi protiva ovome drža bio bi proklet od Aleksandra 7. (*Prop.* 26)⁴⁸” (Zoričić, 2012: 412). Na samom početku izlaganja dekaloga Potestà donosi: “Religio est virtus moralis hominem inclinans, ut Deo debitum cultum exhibeat tanquam omnium Creatori et Domino. Ejus actus tam interiores, quam exteriores praecipui sunt: adoratio, sacrificium, oratio, juramentum, adjuratio et votum” (Potestà, 1728: 37) što Zoričić prenosi ovako: “Bogočastvo jest kripost duševna (*moralis*) koja čovika prigiba da Boga časti i slavi s’ onom časti koje je dostojan naš Stvoritelj i Gospodin. Poglavitiji posli ove kriposti jesu: poklon, posvetilište, molitva, kletva, zkletva i zavit (*adoratio, sacrificium, oratio, juramentum, adjuratio et votum*).” (Zoričić, 2012: 436)⁴⁹. Osim što Zoričić prenosi od Potestàa cjelovit moralni nauk Crkve vješto ga adaptirajući i usklađujući ga s prihvatljivim i moralnim hrvatskim pučkim običajima i/ili navikama s kojima se suočavao u svojoj župničkoj službi, prenosi i onaj

dubio simulationis, plenam satisfactionem, non licet bellum inferre. Quod si conflictus praecesserunt et hinc inde mortes, non tenetur a bello desistere; quia se habet ut judex procedens secundum justitiam vindicativam contra perturbatores sui regni. *Mendo in Epit. n. 6.* (106) Bellum potest esse non materialiter et a parte rei, sed formaliter utrinque justum, quatenus unus certo judicat habere jus certum ad rem et revera habet, aliter certo judicat idem, sed cum invincibili ignorantia juris certi alterius. (107) Milites (nisi ejus de injustitia constet) praesumere possunt bellum esse justum et a principe diligenter prae theologos et viros doctissimos (ut debet) examinatum” (Potestà, 1728: 18).

⁴⁸ *Judex* (108) – si causa mature examinata invenerit unum partem esse probabiliorem, non potest decidere juxta minus probabilem sed tenetur opinionem probabiliorem eligere ad quod obligatur ex contractu, quem cum republica tenet de ministranda justitia meliori modo quo potest, per quem cessit juri suo de utendo opinione minus probabili. (109) Tum quia judex est institutus a republica seu principe, ut unicuique juxta merita causae jus suum tribuat, ne sit acceptor personarum; par autem illa, pro qua stat opinio probabilior judicis, majora habet merita et majus jus in causa; adeoque juxta eam decidere debet. (110) Hinc, quando litigantes habent pro se opiniones aequae probabiles, peccat mortaliter judex et ad restitutionem tenetur, si munera accipiat, ut ad unius potius favorem sententiam proferat. *Prop. 26. ab Alexand. VII.*” (Potestà, 1728: 18–19).

⁴⁹ Liguori: “La virtù della religione è la prima della virtù morali e si definisce: *Est virtus debitum cultum Deo exhibens*. Due vizi a questa virtù si oppongono la superstizione per eccesso e l’irreligiosità per difetto” (Liguori, 1768: 112), a Busenbaum o religioznosti piše: “Hujus praecepti, prout est affirmativum, materia propria sunt actus virtutis religionis. Est autem haec virtus moralis, qua interior et exterior cultus Deo debitus exhibetur. Actus ejus internus est animi submissio, qua infinitam Dei excellentiam veneramur. Externus est, quo internum testamur ut oratio, sacrificium etc.” (Busenbaum, 1729: 77).

neposredniji kontakt s čitateljem i korisnicima *Bogoljubnog nauka* upotrebljavajući neutralnu formulu “pita se” (rijetko *pitam* i *pitaš*) koju slijedi konkretno pitanje i odgovor, a to je također prema *Quaeres – Pitaš*, koje često upotrebljava Potestà dajući neposredno odgovor na njega, npr.: “*Quaeres – Magistro, qui tibi aperuit secretum artis, puta medicaminis, jurasti illud non manifestaturum. An adhuc poteris alteri operire?* – Resp[ondeo] cum Tamb. num. 65. cum distinctione: Num vel manifestatio illius secreti cedit in damnum aut praejudicium magistri, quatenus ille ea arte vivit et secretum illus ei ad sustentationem aut existimationem suae peritiei conducit. Et aliunde per eum aut alia medicamina in casibus occurrentibus possit satisfieri infirmis. Vel secus. Si primum, non potest licite aperire secretum, quia esset contra jus tertii; justum namque est, ut quis, maxime magister, lucrum ex sua privata scientia reportet. Si secus, potes, quia tunc juramentum non obligat, cum sit de re contra charitatem et in praejudicium reipublicae aut tertii, cujus bono non providetur” (Potestà, 1728: 176). Evo Zoričićeve adaptacije: “*Pitam: Da ti likar očituje jednu zamirnu likariu i zakleo si mu se da je nećeš nikom kazati, moreš li je komu kazati?* – *Odg. Tambur (n. 65.)* ako se likar rečeni rani s istom likariom oli uzdrži poštenje svoga zanata i zadovoljno s istom likariom oli i z’ drugom liči puk, tada si dužan ispuniti zakletvu, niti moreš brez grija očitovati rečenu likariu, jer je pravo i dostojno da likar žive o svome zanatu. Kad bi pak drugačije bilo tada ne bi bio držan obslužiti zakletvu budući da je protiva ljubavi našeg iskrnjega” (Zoričić, 2012: 445). Kao što je zorno i iz ovoga primjera Zoričić prenosi bît nauka izričajem prilagođenim svojim korisnicima. Upućuje Zoričić na sve što je moralno i što je nemoralno te to ilustrira s mnoštvom opisa konkretnih događaja (stvarnih i mogućih slučajeva) te kod njega, može se reći, nema tabua ni preskakanja ili izostavljanja slučajeva koji se tiču morala kao što su to činili moralisti njegova vremena, osobito ako nisu pisali na latinskom. U tom je pogledu moralistima uvijek bila najškakljivija šesta Božja zapovijed pa ju ili vrlo šturo obrađuju ili s pučkoga jezika prelaze na latinski, kao Liguori.⁵⁰ Zoričić, nasuprot tomu, sasvim otvoreno i prilično detaljno na hrvatskom govori o svakom grijehu i problemu u vezi s tom i devetom Božjom zapovjedi (usp. Zoričić,

⁵⁰ Izlaganje šeste Božje zapovijedi Liguori ovako započinje: “Il peccato contro questo precetto è la materia più ordinaria delle confessori ed è quel vizio che riempie d’ anime l’ inferno; onde su questo precetto parleremo delle cose più minutamente; e le diremo in latino, affinché non si leggano facilmente da altri che da’ confessori o da quei sacerdoti che intendono abilitarsi a prender la confessione, e preghiamo costoro a non legger ne in questo, ne in altro libro di questa materia (che colla sola lezione o discorso infetta la mente) se non dopo tutti gli altri trattati e quando già sono prossimi ad amministrare il sagramento della penitenza” (Liguori, 1768: 273).

2012: 511–523).⁵¹ Tako direktne, detaljne i nesablažnjive opise seksualnosti teško je, gotovo nemoguće, pročitati i u sadašnjim ne samo moralkama, nego uopće u našoj književnosti (usp. Mandić, 2006: 200–203).

Zaključak

Zoričićev je *Bogoljubni nauk* prva naša cjelovita moralka na hrvatskom jeziku sastavljena prema tadašnjem europskom znanstvenom uzusu te struke. Glavni je njegov oslonac bilo djelo *Examen ecclesiasticum* talijanskoga franjevca Felicea Potestà, čijega se rasporeda i moralnoga nauka Zoričić vjerno držao (izuzev neznatnoga odstupanja u dekalogu), ali je istodobno Zoričić izgradio vlastiti model izlaganja te teološke discipline. Opsežnu je kazuističku materiju veoma vješto adaptirao našim prilikama i običajima, a ona se nalazi kod Potestà kao i kod drugih moralista koje je zasigurno konzultirao, što se pouzdano može zaključiti na osnovi Zoričićeva navođenja većega broja autora i/ili autoriteta moralke koji nisu spomenuli ni Potestà, ni Busenbaum, a ni Liguori. Osim cjelovitosti, određene prisnosti i odlučnosti Zoričićev *Bogoljubni nauk* plijeni čitatelja izvanrednom zornošću i otvorenošću pripovijedanja, a njegova se posebna vrijednost očituje u pionirskom stvaranju hrvatske znanstvene teološke i juridičke terminologije koja iziskuje zasebnu znanstvenu obradu i istraživanje.

⁵¹ I Zoričić tu upozorava korisnika: “Ali budući ovi gri čudo stvari sobom nosi zato odlučio sam najpri besiriti od bludnoga gri, pak od svi njegovi vrsta, radićemo potanko svaka viditi. I budući da se protiva ovom griu uprav suprotivi kripost od čistoće za veću bistrinu ovdi imamo viditi najpri što je kripost od čistoće, kolikostruka je i koliko je izvrsna” (Zoričić, 2012: 511).

Prilog:

Ukratko o autorima koji se najčešće spominju u Zoričićevu *Bogoljubnom nauku* s naslovnicom njihovih djela koja citira:

Alloza y Menacho, Juan de (1598–1666), isusovac, teolog, veoma je glasovito bilo njegovo djelo: *Flores summarum, sive alphabetum morale : quo omnes ferme conscientiae casus, qui confessariis contingere possunt, breviter, clare ac quantum licet, benigne digeruntur ex selectis doctoribus praecipue societatis Jesu ex utroque jure ac manuscriptu variae.* / Authore R. P. Ioanne de Alloza societatis Iesu theologo e regia civitate Lima. / *Opus sedulo labore per annos triginta conquistum ex legibus imperatorum, decretis pontificum usu parochorum praetorum Peruani regni &c. colectum.* Prodit nunc primum in Germania a plurimis mendis correctum damnatisque ab Alexandro VII. sententiis expurgatum. Coloniae Agripinae, Sumptibus Joannis Wilhelmi Friessesemi junioris, 1669.

Antoine, Paul Gabriel (1679–1743): *Theologia moralis universa: complectens omnia morum praecepta et principia decisionis omnium conscientiae casuum, suis quaeque momentis stabilita: ad usum parochum et confessorum;* / authore rev. patre Paulo-Gabriele Antoine, Societatis Jesu presbytero, sacrae theologiae doctore et ex-professore. In hac Veneta editione ...; Venetiis, ex Typographia Balleoniana, 1749.

Antonini, Mario (17. stoljeće), teolog probabilist, naslovnica: *Variae practicabilium rerum resolutiones in tres libros digestae: in quibus accuratissime tractantur complures materiae et quaestiones gravissimae juscipientibus et patrociniis in foro ecclesiastico, civili et criminali operum dantibus maxime utiles,* / auctore Mario Antonino Maceraten I. U. D. prothonotario apostolico ac generali vicario illustrissimi et reverendissimi D. D. Guielmi Bastoni episcopi Papiensis et comitis et c. in Napolitanoque regno nuntij apostolici; Coloniae Allobrogum : apud Ioan. Baptist. Bellagamban, 1619.

Antonius a Spiritu Sancto: na naslovnici: *Directorium regularium tripartitum : in quo practicabiliores casus tum ex iure tum ex bullis pontificis necnon eminentiss. cardinalium declarationibus et iuxta regulam et constitutiones Carmelitanorum discalceatorum accommodantur ubi etiam multa de aliis religionibus,* / a R. P. F. Antonio a Spiritu Sancto Lusitano, carmelita discalceato, theologiae moralis primario lectore, / *in tres partes distributum;* Ed. novissima et a mendis expurgata; Lugduni, Sumptibus Ioannis Antonii Hugueta et Guillielmi Barbier, 1670.

Azor, Juan (1536–1603), isusovac, pisac je prvoga priručnika moralne teologije (Ioannis Azorii Lorcitani e Societate Iesu: *Institutionum moralium lib. XI.*, Rim, 1600) Primjerku što se čuva u NSK Zagreb nedostaje naslovnica, a na kraju izdavačeve posvete stoji: “Coloniae Agripinae, ex officina nostra typographica anno a nato Christo Millesimo sexcentesimo secundo die 28. mensis Martii ... Antonius Hierat civis & bibliopola Coloniensis”. Također u posveti: “Quod considerans R. P. Ioannes Azorius e Societate Iesu non minor theologus quam canonista ...” Na poledini korice netko je zapisao: “Joannis Azorii *Institutiones morales*, Colo-

niae Agripinae, 1607”. U posveti drugoga sveska stoji da je izdan 1607: “*Coloniae Agripinae, ex officina nostra typographica, anno Millesimo sexcentesimo septimo Vigilia Nativitat. B. Virginis ... Antonius Hierat civis & bibliopola Coloniensis*”. Naslovnica iz 1602. glasi: *Institutionum moralium in quibus universae quaestiones ad conscientiam recte aut prave factorum pertinentes breviter tractantur, / Auctore Ioanne Azorio Locritano, Societatis Iesu presbytero theologo / : omnia sunt vel ex theologica doctrina vel ex iure canonici vel civili vel ex probata rerum gestarum narratione desumpta et confirmata testimonijs vel theologorum vel iuris canonici aut civilis interpretatum vel summistarum vel denique historicorum; Lugduni, Sumptibus Horatij Cardon, 1602.*

Barbosa, Augustinus (1590–1649): *De potestate episcopi*; item: *Collectanea doctorum in ius canonicum. De officio parochi. De officio canonicorum*. Na naslovnici donosi: Augustini Barbosae I.U.D. Lusitani protonotarii apostolici et Sacrae congregationis indicis consultor: *Tractatus de canonicis et dignitatibus aliisque inferioribus beneficiariis cathedralium et collegiatarum ecclesiarum eorumque officiorum tam in choro quam in capitulo. Hac tertia editione ab ipso auctore recognitus et quam plurimum additamentorum his notulis inclusorum accessione plus tertia parte auctus. Lugduni, Sumptib. Laurentii Durandi et Laurentii Arnaudi, 1640.*

Baronio, Cesare (1538–1596), najznačajniji historičar crkvene povijesti koju je obradio u 12 svezaka kao: *Annales Ecclesiastici, / Auctore Caesare Baronio Sorano congregacionis oratorii presbytero, nunc vero tituli Sanctorum martyrum Nerei et Achillei S.R.E. cardinale bibliothecario apostolico / , Tomus [I – XII], Venetiis, Apud haeredum Hieronymi Scoti, 1600.* Načinio je i čuveni rimski martirologij.

Bonacina, Martin (1585–1631) teolog moralist (probabilist) zbog svoje jasnoće smatra se klasikom (LKT, 1958: 2., 579). Njegova veoma cijenjena moralka ima 10 svezaka, doživjela je u 17. i 18. stoljeću brojna izdanja. Najčešće je na naslovnici svakoga sveska otisnuto: *Martini Bonacinae Mediolanensis sacrae theologiae et I. V. D. comitis palatini et utriusque signaturae referendarii apostolici: Operum de morali theologia et omnibus conscientiae nodis ... [Tomus I. – X.], Lugduni, Sumptibus Anisson et Joannis Posuel, 1700.* Mnoga je izdanja doživjelo i djelo: *Tractatus de magno matrimonii sacramento, 1621.*

Bossi, Giovanni Angelo (1590–1665), barnabit i profesor teolog kanonskoga prava u Bologni, Milanu i Torinu. Napisao je više pravnih i teoloških djela kao: *Tractatus de triplici Iubilei privilegio, (Pisa, 1635), Tractatus de scrupolis et eorum remediis, (Venecija, 1647), a najpoznatije je: Deque ad matrimoniali contractum consequentibus iuxta utrumque forum tractatus materiae quae in hoc opere ample pertractantur distincte et latissime proponuntur in triplici indice post partitionem tractatus adiecto...; / R. P. D. Ioan. Angeli Bossii ex clericis regul. Barnabitis, / Lugduni, Sumptibus Philippi Borde, Laurentii Arnaudi et Claudii Rigaudi, 1655. / drugo djelo: De effectibus contractus matrimonii, de que ad matrimonialem contractum consequentibus iuxta utrumque forum Tractatus; Lugduni, Sumptibus Philippi Borde, Laurentii Arnaudi et Claudii Rigaudi, 1655.*

Carena, Cesare (oko 1597 – oko 1659), kanonist, jurist iz Cremona, naslovnica: D. Caesaris Carenae Cremonensis I. C. et S. theoll. doctoris, indicis, conservatoris, consultoris et advocati fiscalis S. Officii a sanctiss. D. N. et eminent. univers. inquisitione specialiter deputati: *Resolutiones practicae-forenses civilis et canonicae*. Ab innumeris prope mendis expurgata et longe elegantioribus typis donatae in editione Lugdunensi. Lugduni, Sumpt. Philippi Borde, Laurentii Arnaud et Claudii Rigaud, 1661. Drugo je njegovo citirano djelo: *Resolutionum practicarum seu rerum in foro presertim Cremonensi iudicatarum / Caesaris Carenae Cremonensis ... /: Liber in quo CCL resolutionibus plurime materiae ... multae decisiones et maxime amplissimi Mediolani Senatus referuntur:...*; Cremonae, Apud Marcum Antonium Belpierum, 1648.

Castro, Alfonso de (1495–1558), franjevac, teolog i filozof, djela: *Adversos omnes haereses libri XIV* (Pariz, 1534, Antwerpen, 1556), *De iusta hereticorum punitione libri III*, (Salamanca, 1547), *De impia sortilegarum, maleficarum, et lamiarum haeresi earumque punitione opusculum*, (Lion, 1568) poznatije pod naslovom *Malleus maleficarum*, zatim *De potestate legis poenalis libri duo* (Salamanca, 1550) čija naslovnica glasi: F. Alphonsi a Castro Zamorensis Ordinis minorum regularis observantiae : *De potestate legis poenalis libri duo*. Opus nunc recens ab auctore aeditum et nunquam ante impressum. Ad reverendissimum atque admodum illustrem episcopum Conchensem et regii senatus apud Vallem Oleti constituti praesidentem ac moderatorem. Habes insuper lector charissime in principio operis indicem totius operis copiosum. Excudebat Andreas de Portonariis, Salmanticae, MDL. (1550). Zanimljiva je naslovnica i djela o kaznama za heretike tiskanom 1773. u Madridu: Alfonsi a Castro Zamorensis Ordinis minorum regularis observantiae Provinciae (sic!) Sancti Jacobi / *Tomus secundus: in quo libri tres de justa haereticorum punitione, atque libri duo de potestate legis poenalis continentur*. Ex typographia Blasii Roman., Matriti, 1773. Zoričić, Busenbaum, Potestà, Liguori i drugi navode ga s raznim inačicama: Castrop./Castropal./Castropalao i sl.

Clericato, Giovanni (1633–1717). Pojavljuje se pod inačicama: *Clericatus*, *Chericato*, *Chericati* i *Chiericato*, a vjerojatno potječe od oblika *Clark*. Bio je vrstan kanonist u službi kardinala Barbariga, a neko vrijeme i generalni vikar padovanske biskupije. Najpoznatije je njegovo djelo *Decisiones sacramentales*, prvi put tiskano 1727. Naslovnice zaostroških primjeraka: *Decisiones sacramentales theologicae, canonicae et legales in quibus tota materia sacramentorum, theologiae moralis, juris canonici et quaestiones plurimae juris civilis traduntur, explicantur et dilucidantur; eruditionibus, historiis et exemplis adornatae*; auctore Joanne Clericato, praeposito Patavino juris utriusque doctore olim in curia episcopali Patavina advocato et promotore fiscali, deinde auditore ac demum sub regimine eminentiss. ac reverendiss. S. M. Gregorii cardinalis Barbadići episcopi Patavini vicario generali opus. Tres in tomos novemque libros digestum quorum tenor in eorum indice in sequenti pagina demonstratur; Sumptibus Andreae Poleti, Anconae 1740. Tri knjige formata folio u svakoj po više tomova str. 175+267+200+206+227+240+252. (B-IV-16, B-IV-17 i B-IV-18).

Del Bene, Tommaso (1605–1673), teatinac, Thomae Delbene, clerico regularis in Urbe examinatore, sacri officii qualificationis aliarumque Ss. congregationum consultoris: *De immunitate et iurisdictione ecclesiastica, opus absolutissima in duas partes distributum, in quo non solum pertractantur dilucide omnes dubitationes discussae a doctoribus qui de hac materia hucusque scripserunt, sed etiam plures aliae ab aliis pene intactae et forsitan inexcogitatae in utroque foro versantibus dignae quin peritiles et necessariae: nam omnes huius materiae casus ad utrumque forum, tam internum, quam externum spectantes ex suis principiis methodice et ex summorum pontificum constitutionibus, Sac. cong. cardinalium declarationibus ac S. Rom. rotae decisionibus diluuntur cum additione bullarum quae ad hanc materiam spectant.* Editio secunda priori longe castigatior. Sumptib. I. Piot Sacri officii typographi, Avenione, 1659.; ostala su njegova poznatija djela: *Tractatus morales*, (1658), *De officio S. Inquisitionis circa haeresim*, (1680), *De comitiis aeu parliamentis ac incidenter et Corollariae de aliis moralibus materiis praecipue de ecclesiastica immunitate dubitationes morales*, 1644.

Diana, Antonin (1585–1663), Antonini Diana Panormitani Clerici regularis et S. Officii Regni Siciliae Consultoris: *Resolutiones morales in tres partes distributae in quibus selectiores casus conscientiae, breviter, dilucide, & ut plurimum (sic!) benigne sub variis tractatibus explicantur.* Editio decima, novis additionibus & indicibus locupleta & infinitis mendis, quibus priores editiones scatebant, repurgata. Sumpt. Gabrielis Boissat & socior., Lugduni, 1638. S tim su uvezani četvrti i peti svezak: Antonini Diana Panormitani clerici regularis et S. Officii Regni Siciliae consultoris, *Resolutionum moralium volumen novum seu pars quinta in qua selectiores Conscientiae casus breviter dilucide & ut plurimum benigne sub vatiis tractatibus explicantur. Additae in operis declarationes Sacrarum Congregationum, Rotaque Romanae decisiones circa materiam immunitatis ecclesiasticae;* Sumptibus Petri Chaudiere via Jacobae sub scuto Florentino, Parisiis, 1640. Na naslovnici primjerka NSK Zagreb piše: “Collegii Societatis Iesu Zagrabiens. Catalogo inscriptus An. D. 1643.”.

Faber, Johann (1478–1541), teolog i pravnik, naslovnica: Iohannis Rodolphi Fabri I. U. D. et in augustissimo Delphinatus senatu advocati: *Systema triplex iuris civilis et criminalis, canonici et feudalis, variis quaestionibus hodiernae praxi congruentibus iisque gravissimis ac subtilissimis refertum : cum accesserunt complures arduae insignes et in cuius frequentiores de substitutionibus conditionibus quartis detractationibus imputationibus et prohibitionibus exercitationes: una cum observationibus ad titulos ... : opus non solum tyronibus sed etiam causidicis iuriconsultis omnibusque U. I. studiosis jucundissimum atque utilissimum.* [Gratianopoli], typis Philippi Gamonet sumptibus authoris, 1643.

Fagnani Boni, Prospero (1588–1678), doktor obaju prava, predavao na Sapienzi u Rimu, osobito je poznato njegovo peterosveščano djelo: *Ius Canonicum sive Commentaria absolutissima in V. libros Decretales*, prvi put tiskano 1661. u Rimu, a tijekom 17. i 18. stoljeća doživjelo je brojna izdanja; drži se jednim od najboljih tumača kanonskoga prava. Naslovnica prvoga sveska rimskoga izdanja iz 1661.

glasi: Prosperi Fagnani: *Commentaria in primam partem primi libri Decretalium*. Romae, Expensis Ioannis Casoli, MDCLXI. Repertorium seu Index generalis rerum ac verborum in commentarios Prosperi Fagnani super quinque libros Decretalium, alphabetica serie digestus & juxta materiarum varietatem subdistinctus. Venetiis, ex typographia Balleoniana, 1729.

Fagundez, Estevao (1577–1645), isusovac, u svoj je nauk uključio učenje Sua-reza, Sancheza, Lessiusa, *In V praecepta ecclesiae* (1626), *In X praecepta decalogi* (1640).

Fillucius, Felix (1525 – oko 1590) poznatiji kao **Figliucci**, čuveni talijanski re-nesansni filozof i govornik koji je 1551. u Firenci stupio u dominikanski red uzevši tada redovničko ime Alexis. Pisao je na talijanskom (*Della filosofia morale d'Aristotele*, Rim, 1551; *Il Fedro ovvero del bello*, Rim, 1544; *Delle divine lettere del gran Mar-silio Ficino*, Venecija, 1548; *Della politica ovvero scienza civile secondo la dot-trina d'Aristotele libri VIII sceitti in modo di dialogo*, Venecija, 1583) i prevodio s grčkoga na talijanski (*Le undici Filippiche di Demostene dichiarate*, Rim, 1550). Na Tridenskom je koncilu održao zapažen govor na latinskom koji je po nalogu pape Pija V. preveo na talijanski: *Catechismo, cioe istruzione secondo il decreto del concilio di Trento*, (Rim, 1567) i to je njegovo djelo u moralci najcitiranije.

Gobat, Georges (1600–1679), isusovac, poznat po djelima iz moralke i kanonskoga prava: *Experientiae theologicae lib. 2*, (1669), *Quinarius tractatum* (1670), te *Ope-ra moralia omnia* (1700), *Clypeus clementium iudicum* posthumno izdanje. (LKT, 1960: 4, 1032 – 1033). Naslovnica: *Operum moralium tomi tres : in quorum primo habentur Experientiae theologicae sive Experimentalis theologia qua casibus plus septingentis factis non fictis explicatur in ordine ad praxin universa materia sep-tem sacramentorum : in secundo Quinarius tractatum theologico-juridicorum quo continentur et ex principiis theologiae jurisque tractatus quinque: in tertio Alpha-betum quadruplex sive tractatus quatuor ... / Autore R. P. Georgio Gobato Societa-tis Jesu theologo / ; Venetiis, Sumptibus Jacobi Bertani, 1716.*

Gonzalez Tellez, Manuel (17. stoljeće) profesor kanonskoga prava u Salamanci, napisao je više pravnih djela, od kojih se citira: D. D. Emmanuelis Gonzalez Tellez antiquioris vespertinae sacrorum canonum cathedrae in inelyta Academia Salmati-censi proprietarij interpretis et in Piciano S. inquisitoris tribunali inquisitoris apos-tolici: *Commentariorum in librum secundum Decretalium Gregorii IX. additis notis uberioribus ad historiam et chronographia pars secunda*, Lugduni, 1673.

Graffi, Giacomo (1548–1620), benediktinac. Na zaostroškom primjerku brojne su bilješke *in margine*, a naslovnica te veoma debele knjige glasi: Iacobus a Graffii de Capua: *Decisionum aurearum casuum conscientiae in quattuor lib. distributarum* : Pars prima (secunda) quae nunc recognitae innumerisque pene locis emendatae atque multis additionibus ad tertium usque voluminis partem hoc plane signo [] praenotatis locupletatae et auctae sunt, Apud haeredem Damiani Zenarij, Venetiis, 1621. (KFSZ, G-VIII-18 i G-VIII-19).

Henno, Franz, Rev. Patr. Fr. Francisci Henno *Theologia Dogm. Moral. et Scholast.* ... Tomus quintus, *Complectens tractatus De restitutione, de jure et justitia ac statu*

religioso. (1788), Naslovnica: R. P. F. Francisci Henno ordinis FF. minorum relectorum Provinciae D. Anmdreae, lectoris jubilati: *Theologia dogmatica, moralis et scholastica : opus principiis Thomisticis et Scotisticis quantum licuit accommodatum complectensque Casus omnes obvios ex firmis scripturae, conciliorum, canonum et Ss. patrum sententiis resolutus*; [Tomus I. – II.], Apud Antonium Bortoli, Venetiis 1719.

La Croix, François de (1583–1644), teolog, citirano djelo: *Hortulus Marianus siue Praxes variae colendi B. V. Mariam*, / auctore PP. F. de la Croix Soc. Iesu/ Lugduni, Sumptibus Ph. Borde, L. Arnaudi et Petri Borde, 1662. Doživjelo je brojna izdanja u 17. i 18. stoljeću, npr.: Ingolstadii, Haenlin, 1624.; Luxemburgi, Typis Huberti Reulandt, 1627.; Olomouc, Typis Nicolai Hradeczky, 1639., a jedno i u Zagrebu: *Hortu[lus] Maria[nus] sive Praxes variae co[lendi] beatissimam Virginem Mariam*. / Auctore r. p. Francisco de la Croix ... /. – [Expensis ... Nicolai Gotthal de Gotthalocz, ... reimpressus.]. – Zagrabiae: Typis Jacobi Wenceslai Heywel, [17–]. Primjerak se nalazi u Knjižnici HAZU.

Lantosca, Angelo da (Angelus Lantusca), franjevac propovjednik i teolog. Naslovnica: *Theatrum regularium in quo brevi methodo variae decisiones tam apostolicae quam Ordinis minorum de observantia necnon decreta novissima Sacrarum congregationum Urbis iam publicata ad regularem disciplinam spectantia exarantur* per P. F. Angelum Lantuscum Ordinis minorum [observantium Provinciae Romanae], Romae, Ex typographia R. Cam. Apost., 1679.

Laymann, Paul (1574–1635), isusovac, teolog, djela: *Theologia moralis lib. 2.*, (1625), *Ius canonicum seu Commentaria in libros decretales lib. 3* (1666–1698), čija naslovnica glasi: *Ius canonicum commentario perpetuo explicatum et uberi non minus ac varia, clara et solida doctrina illustratum* / a R. P. Paulo Laymanno Societatis Jesu theologo et Ss. canon. quondam professore celeberrimo, / *Accessit praeter Summam singulorum fere juris capitum index rerum ac verborum copiosissimus*; Dilingae, Apud Joannem Casparum Bencard, anno MDCXCVIII. (1698).

Lessius, Leonardus (1554–1623), isusovac, naslovnica donosi: *Leonardi Lesii e Societ. Iesu sacrae theologiae in Academia Louaniensi professoris: De iustitia et iure ceterisque virtutibus cardinalibus libri quatuor ad secundam secundae D. Thomae a quaest. 47. usque ad 171*. Accessere tractationes duae: *Ad defensionem doctrinae huius operis, De Monte Pietatis* Lessio ipso auctore; / *Deque honestate aequivocationis & mentalis restrictionis ex idonea causa adhibitae urgente virtute veritatis*. Autore R. P. Theophilo Raynaudo ex Societatis Iesu; Lugduni, Sumptibus Ioanni Antonii Hugueta & Marci Antonii Ravaud, 1629. Na primjerku koji se čuva u NSK Zagreb nalazi se Krčelićev vlastoručni potpis: “Balthasar Kerchelich cz.”, tj. canonicus Zagrabiensis.

Lezana, Juan Bautista de (1586–1659), karmelićanin, profesor teologije (dogmatске i moralne) i filozofije u Toledu, Alcali i Rimu. Poznatija njegova djela: *Liber apologeticus pro Immaculata Conceptione* (Madrid, 1616), *De regularium reformatione* (Rim, 1627), *Summa quaestionum regularium* (Rim, 1637), *Columna im-*

mobilis (Saragossa, 1655), *Turris Davidica* (Saragossa, 1656), *Maria patrona* (Rim, 1648), *Summa theologiae sacrae* (Rim, 1651) u 3 sveska, te *Consulta varia theologica* (Venecija, 1656).

Luca, Giovanni Battista de (1614–1683) kardinal, teolog i kanonist čije se višesveščano djelo citira kao *Bat. / Battista* kod Zoričića, Liguorija, Potestà i drugih. Naslovnica djela: Jo. Baptistae de Luca Venusini S. R. E. cardinalis / *Theatrum veritatis et justitiae sive Decisivi discursus per materias seu titulos distincti et ad veritatem editi : in forensibus controversiis canonicis et civilibus in quibus in Urbe advocatus pro una partium scripsit vel consultus respondit...*; [Tomus I. – IV], Venetiis, Apud Paulum Belleonium, 1716.

Lugo, Juan de (1583–1660), isusovac, od 1643. kardinal, jedan od najznačajnijih moralnih teolog svoga doba. Kao profesor predavao je filozofiju i teologiju u Salamanci, Valladolidu, 1621. na poziv generala M. Vitelleschia dolazi u Rim na centralno učilište Reda. Najpoznatija su mu djela: *De incarnatione* (1633), *De sacramentis in genere, Eucharistiae sacramento et missae sacrificio* (1636), *De virtute et sacramento poenitentiae, suffragiis et indulgentiis* (1638), *De justitia et jure* (1642), *De fide* (1646), *Responsa moralia* (1651), *De Deo, angelis, actibus humanis et gratia* (ed. princeps 1716) itd. Na naslovnici izdanja 1644. stoji: *Disputationes scholasticae et morales de sacramentis in genere, de venerabili eucharistiae sacramento, de sacrosancto missae sacramento*, / R. P. Ioannis de Lugo Hispalensis e Societate Iesu in Collegio Romano ejusdem societatis olim theologiae professoris nunc S. R. E. Cardinalis. Editio novissima. Lugduni, Sumpt. haered. Petri Prost, Philip. Borde et Laurentii Arnaud, 1644.

Mastri, Bartolome /Mastri da Meldola/ (1602–1673), franjevac konventualac, čuveni skotist, *Philosophiae ad mentem Scoti cursus integer* (1678), *Theologia moralis ad mentem Doctorum Seraphici et Subtilis concionata*, (1671). Naslovnica primjerka iz zaostroškoga samostana glasi: *Theologia moralis ad mentem DD. Seraphici et subtilis concionata et in disputationes vigintiocto distributa*, / Auctore F. Bartholomaeo Mastrio de Meldula Ordinis minorum conventualium Sancti Francisci sacrae theologiae magistro. Editio quarta. Venetiis, Apud Ioannem Iacobum Hertz, 1700. Knjiga od 750 stranica folio formata (B-VI-62).

Mendo, Andrea (1608–1684), teolog, na naslovnici stoji: *Epitome opinionum moralium tum earum quae certae sunt tum quae certo probabiles et in praxi tuto teneri possunt : cum discursu circa opiniones probabiles et appendice casuum valde notabilium*, / Authore R. P. Andrea Mendo Locruniensi e Societate Iesu, in provincia Castellana, regum catholicorum Philippi IV & Caroli II. concionatore, supremi Hispaniarum senatus fidei censore, olim Salmanticae theologiae professore ac Sacrae Scripturae interprete & inibi examinatore synodali. Ed. tertia, Apud Benedictum Milochum, Venetiis, 1682. (G-I-61).

Molina, Luis de (1535–1600), isusovac, teolog i vrstan znalac obaju prava. Poznat po djelima *De iustitia et iure* (1593) i osobito po *Liberi arbitrii cum gratiae donis* čija naslovnica glasi: *Concordia liberi arbitrii : cum gratiae donis, diuina praescientia*,

prouidentia, praedestinatione et reprobatione ad nonnullas primae partis D. Thomae articulos, / doctore Ludovico Molina primario quondam in Eborensi academia theologiae professore e societate Iesu autore. Olyssipone, Apud Antonium Riberium typographum regium, 1588. Čuven je njegov nauk o milosti, tzv. molinismus.

Moya, Mateo de (1610–1684), isusovac, djelo: *Opusculum singularia universae fere theologiae moralis complectens, adversus quorundam expostulationes contra nonnullas Jesuitarum opiniones morales ...*; Lugduni, Sumptibus Phil. Borde, Laur. Arnaudi, Petri Borde et Guil. Barbier, 1665.

Navarro, Emmanuelis a Conceptione i **Leander** de Sanctissimo Sacramento. Već naslovnica donosi dovoljno podataka o Navarru i njegovu ujaku Leandro čija su djela zajedno tiskana: R. P. F. Emmanuelis a Conceptione Navarri oppidi de Azagra Ordinis discalceatorum Ss. Trinitatis redemptionis captivorum philosophiae olim lectore deinde in Salmaticensi collegio sacrae theologiae professore ibidemque ministri; nunc vero definitoris generalis ejusdem Ordinis Sanctissimae Trinitatis: *Questionum moralium theologiarum. – In decem decalogi praecepta / R. P. F. Leandri de Sanctissimo Sacramento ejus avunculi ejusdemque Ordinis ministri generalis, prosequutio: Pars IV in ordine vero IX. in quintum ejusdem Decalogi praeceptum. Nunc primum in lucem prodit. Sumptibus ipsiusmet authoris, Avenione 1692. U obraćanju čitatelju navodi da je njegov ujak Leander razriješio 11768 pitanja iz morala (“Illuxit olim orbe toto micantissimus Phoebus Reverendissimus ac V. P. N. Fr. Leander a Sanctissimo Sacramento, qui maximus vir undecim mille septingentas sexagintaque octo quaestiones morales resolvit”) i da to golemo blago “ethicae theologiae” tvori osam svezaka “in quorum et secundo de septem ecclesiae sacramentis, in tertio de quinque ecclesiae praeceptis, in quarto de censuris ecclesiasticis, in quinto de irregularibus aliisque ecclesiasticis poenis, in sexto demum septimo et octavo super primum super primum, secundum ac quartum Decalogi praeceptum disputatur”, dok njegovo drugo djelo ima 12 svezaka u kojima je izložio sav moralni nauk, “integrum doctrine moralis Zodiacum”. Na naslovnici je izdanja otisnuto: R. P. F. Leandri da Ss. sacramento, Navarri oppidi Villa-Franca Ordinis discalceatorum sanctissimae Trinitatis redemptionis captivorum olim in Complutensi et aliis Hispaniae academiis theologiae professoris postmodum dicti Ordinis provincialis et definitoris generalis, nunc vero totius suae religionis ministri majoris ac generalis: *Questionum moralium theologiarum, in decem decalogi praecepta : Pars II. et in ordine VII in qua de juramento et voto agitur. Editio altera emendatior; Lugduni, Ex typographia Jacobi Canier, 1629.**

Pignatelli, Francesco Giacomo (1625–1699), erudit 17. stoljeća, vrstan znalac kanonskoga prava i teolog. Više mu je puta ponuđena biskupska čast, ali ju je svaki put odbio iz poniznosti te preminuo kao župnik župe S. Maria in Monticelli u denovskoj biskupiji. Napisao je desetak djela raznoga sadržaja. Naslovnica citiranoga djela: Iacobi Pignatelli e Cryptaleis in Salentinis sacrae theologiae ac I. U. doctor: *Consultationes canonicae in quibus praecipue controversiae quae ad sanctorum canonizationem ac sacros ritus ad sac. concilium Tridentinum, ad episcopos et regulares, ad immunitatem libertatem jurisdictionem ecclesiasticam, ad*

hujusmodi alia potissimum pertinent non solum ex utroque jure scripto, sed etiam ex sacrarum congregationum decretis, rebus judicatis, placitis atque consultis ex prudentum responsis ex moribus receptis breviter ac perspicue dirimuntur opus omnibus utriusque fori iudicibus jurisconsultis ac politicis studii mystis imprimisque summorum pontificum et rempublicarum consiliariis et advocatis utile plene ac necessarium. Editio ultima ab auctore recognita multis in locis aucta et a mendis expurgata. Lugduni, Sumpt. Gabrielis et Samuelis de Tournes, 1717.

Raynaud, Théophile, de (1583–1663), isusovac, profesor teologije u Parizu i Rimu, naslovnica djela: *De prima missa et praerogativis christianae Pentecostes, tractatio* / R. P. Theophili Raynaudi ex Societate Iesu; Lugduni, Sumpt. Phil. Borde, Laur. Arnaud & Claudii Rigaud, 1653.

Reiffenstuel, Anaklet (1642–1703), jedan od najuglednijih teologa 17. stoljeća u franjevačkom redu, naslovnica: *Theologia moralis brevi simulque clara methodo comprehensa atque juxta sacros canones et novissima decreta Summorum Pontificum diversas propositiones damnatum ac probatissimos auctores succincte resolvens omnes materias morales,* / Auctore R. P. F. Anacleto Reiffenstuel Ordinis minorum S. Francisci reformat. Provinciae Bavariae ex-custode ac lectore jubilato. Editio duodecima Veneta mendis purgata et additionibus illustrata. Apud Antonium Bortoli, Venetiis, 1736. (A-III-226).

Rodríguez, Alonso, sv. (1532–1617), isusovac, brat laik, koji je od 1571. do smrti u Palmi de Mallorci obavljao službu vratara u kolegiju De Montesion. Po nalogu je stariješina zapisivao vlastita duhovna iskustva i doživljaje: *Exercicio de perfección y virtudes cristianas*, 3 vol. (Seville, 1609), a one su postale popularne osobito nakon što ih je Matthias Martinez (†1642) preveo na latinski: *Exercitium perfectionis, et virtutum Christianarum in tres partes distributum.*

Sánchez, Tomás (1550–1610), isusovac, gotovo je kompletan sadržaj otisnut na naslovnici, koji prenosim s primjerka koji se nalazi u KFS u Zaostrogu: R. Patris Thomae Sanchez Cordubensis e Societate Iesu: *De sancto matrimonii sacramento disputationum tomi tres* : Posterior et accuratior editio superiorum auctoritate recognita sparsisque hinc inde mendis, quae in priori exciderant, expurgata, uberrimis praeterea indicibus altero disputationum altero rerum scitu digniorum ditata : Complectitur hic libros VI, quorum I. agit de Sponsalibus, II. de Essentia et consensu matrimonij in genere, III. de Consensu clandestino, IV. de Consensu coacto, V. de Consensu conditionato, VI. de Donationibus inter coniuges sponsalitia largitate et arrhis – Tomus primus; Tomus secundus in quo etiam continetur liber septimus qui de impedimentis matrimonij agit; Tomus tertius –in hoc tertio tomo continetur liber VIII. qui est de dispensationibus; et IX. qui de debito coniugali; ac demum X. Qui de divortio agit cum indice rerum locupletissimo; Venetiis, Typis et sumptibus Antonij Tiuani, 1693. folio format u 4 volumena str.: 468+380+388+106.

Sayer, Gregory, (1560–1602), benediktinac, naslovnica: *Clavis regiae sacerdotum casuum conscientiae sive Theologiae moralis thesauri locos omnes aperiens et*

*canonistarum atque summistarum difficultates ad communem praxim pertinentes doctissime decidens et copiosissime explicans: celleberimorum omnium scriptorum antiquorum atque ac recentiorum autoritate fidelissime citata et acerrimo iudicio pro causarum necessitate disposita: ad usum omnium cum theologorum tum parochorum et confessoriorum utilitatem singularem, opus exquisitissimum et maiori quam hactenus diligentia accuratissime elaboratum sicut ex praefatione ad lectorem facile constabit. Et in hac novissima editione a multis et quidem notabilibus mendis expurgatum et ad primam ejusdem auctoris exemplaris integritatem veramque lectionem restitutum. / authore R. P. D. Gregorio Sayro Anglo ordinis D. Benedicti congregationis Casinensis alias S. Iustinae de Padua monacho et sacri monasterii Casinensis professore / . Antverpiae, Apud Ioannem Keerbergium, 1621. Drugo djelo: *Thesaurus casuum conscientiae ... / authore ... Gregorio Sayro ... /: Nec non Decisiones casuum conscientie / per eundem Sayrum / ex Doctrina Consiliorum Martini Azpilcueta ...; Venetiis, apud Baretium Baretium, 1618.**

Sotus, Dominicus de (1494–1560): *De justitia et jure. De la justicia y del derecho. Introd. histórica y teológico-jurídica*, por Venancio Diego Carro. Versión española [por] Marcelino González Ordóñez.

Suárez, Francisco (1548–1617), isusovac, profesor teologije, filozofije i kanonsko-ga prava u Segóviji (1575), potom u Valladolidu (1576–1580), Rimu (1580–1585), Alcali (1585–1593), Salamanci (1593–1597) i Coimbri (1597–1615), autor je većega broja tomističkih teoloških i filozofskih djela: *De generatione et corruptione* (1575), *De fide* (Rim, 1583), *Disputatio ultima de bello* (Rima 1584), *Quaestiones de iustitia et iure* (Rim, 1585), *De baptismo parvulorum* (Alcalá, 1587), *De Incarnatione Verbi* (Alcalá, 1590), *De homicidio in defensionem propriae personae* (Alcalá, 1592), *Disputationes metaphysicae* (1597), *De opere sex dierum* (Coimbra, 1600), *Tractatus de legibus ac Deo Legislatore* (Coimbra, 1612), *De Defensio Fidei Catholicae adversus Anglicanae sectae errores* (Coimbra, 1613), *De anima* (Lyon, 1621).

Tamburini, Tommaso (1591–1675), isusovac, bio je profesor teologije u Messini i Palermu, a osobito je poznat po svojim djelima: *Opuscula tria – de confessione. De communionem, de sacrificio missae / authore R. P. Thoma Tamburino Siculo Caltanissettensi Societatis Iesu. / Primum Opusculum, idest Methodus expeditae confessionis prodit nunc septimo, sed locupletius addita, De sigillo confessionis appendice ...*, Apud Turrinos, Venetiis, 1664. (M-VI-111) i: *Tractatus de Bulla Cruciatæ / auctore P. Thoma Tamburino ... / Accessit explicatio eiusdem casuum reservatorum in Panormitana dioecesi; Venetiis, Apud Turrinos, 1665. (M-VI-111 Adl. 1.)*

Tancredi, Vincenzo (1608–1659), isusovac, profesor teologije, naslovnica citirana djela: R. P. Vincentii Tancredi Panormitani societatis Jesu sacrae theologiae professoris: *Libri decem de sancto matrimonii sacramento: in quibus universa P. Thomae Sanchez doctoris celeberrimi doctrina brevi periodo distincte ac dilucide explicatur et vindicatur*. Panormi, Sumptibus Iacobi Maringo apud Decium Cyryllum, MDCXXXVIII. (1648).

Tournély, Honoré (1658–1729), profesor teologije na Sorboni: *Praelectiones theologiae ... quas in scholis Sorbonicis habuit* / Honoratus Tournely. Vol. I. – XI., Parisiis, Apud viduam Raymondi Mazieres et Joannem Bapt. Garnier, 1728. – 1742. ili kasnije: *Cursus theologicus scholastico-dogmaticus et moralis sive Praelectionum theologicarum ...* / Honorati Tournely sacrae facultatis Parisiensis doctoris, socii Sorbonici regii et emeriti professoris sacrosanctae capellae regii palatini Parisiensis canonici. Tomus I. – XI., Coloniae Agripinae, Ex officio Metternichiana sub signo gryphi, anno 1754.

Trullench Amella, Juan Gil (1580–1645), španjolski teolog, na naslovnici: Ioannes Aegidii Trullench Vialle-Realis regni Valentiae S. T. D. et insignis collegii Corporis Christi primarii et perpetui collegae: *Opus morale sive in decem decalogi et quinque Eccles. praeceptis absolutissima et resolutoria expositio ex optimorum novissimorum doctorum probatissima doctrina deprompta in duos tomos distributa : Prior quatuor decalogi et quinque Ecclesiae precepta continet : Posterior reliqua omnia ipsius decalogi mandata complectitur*. Valentiae, Ex typographia Sylvestri Esparsa in vico Scapharum expensis Claudii Mace, 1640. Također poznata djela: *Praxis sacramentorum*, (Tortino, 1648), *Tractatus de iure parochi seu parochiali et de vicario perpetuo ac temporali*, (Valentiae, 1647).

Literatura

- Baloban, Stjepan. 1997. Mulih kao kazuist. *Bogoslovska smotra* 67 (1): 57–70.
- Bezina, Petar. 1993. *Rukopisna baština franjevacca Provincije Presvetoga Otkupitelja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Bezina, Petar. 1994. *Kulturni djelatnici Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja u 18. i 19. stoljeću*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Busenbaum, Hermann. 1729. *Medulla theologiae moralis*, / Herm. Busenbaum Soc. Jesu theologi /: Accedunt Propositiones ad hanc usque diem proscriptae, quarum et Index ad libri calcem textitur et suis in locis mentio fit opportuna. Editio octava Patavina. Patavii. Ex typographia Seminarii apud Joannem Manfrè.
- Čvrlić, Krešimir. 2012. Što i kako se pisalo o fra Mati Zoričiću Pakovčaninu od god. 1763. do 2010.? U: *Zbornik o Mati Zoričiću*. Pavao Knezović, Marko Jerković, ur. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- Čaleta, Mijo. 1984. Zoričićeva Aritimetika. *Kačić* 16: 83–98.
- Dadić, Žarko. 1995. Aritimetika Mate Zoričića. U: *Aritmetika* (reprint). Zoričić, Mate, Šibenik: Gradska knjižnica “Juraj Šižgorić”.
- Frkin–Holzleitner: Frkin, Vatroslav, Miljenko Holzleitner. 2008. *Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda 1495. – 1850*. Zagreb: HAZU.

- Fuček, Ivan. 2004. Teologija i teolozi u Hrvatskoj u 18. stoljeću. *Obnovljeni život* 53: 355–373.
- Golub, Ivan. 1986. *Pregled hrvatske bogoslovne književnosti*. Zagreb.
- Liguori, Alfonso Maria de'. 1768. *Istruzione, e pratica per li confessori*, /D. Alfonso de' Liguori..., Tomo primo. Venezia, [Bassano]: Nella stamperia di Bassano a spese Remondini di.
- LKT (1957. – 1967.) *Lexicon für Theologie und Kirche*. J. Höfer i K. Rahner, ur. Freiburg: Verlag Herder.
- Mandić, Igor. 2006. *Sebi pod kožu: dnevni pabirci VIII. 003. – VIII. 004. (nehotična autobiografija)*. Zagreb: Profil International.
- Octavius, Maria a S. Ioseph. 1708. *Opera omnia in quibus bis mille trecenta et decem dubia moralia quae per modum interrogationum et responsionum discussa continebantur ...*, / Venetiis: Apud Paulum Balleonum, .
- Potestà, Felice. 1728. *Examen ecclesiasticum : in quo universae materiae morales, omnesque fere Casus conscientiae excogitabiles solide ac perspicue resolvuntur*, / Felicis Potestatis ..., Editio novissima cui inter alias additiones accessit *Appendix thesium Quesnellianum*. Venetiis: Ex typographia Balleoniana.
- Reiffenstuel, Anacletus. 1736. *Theologia moralis brevi simulque clara methodo comprehensa*, Ed. duodecima Veneta mendis purgata et additionibus illustrata, Venetiis: Apud Antonium Bortoli.
- Rovero, Tommaso Francesco. 1713. *Apparatus universae theologiae moralis ...*, / Venetiis: Typis Jacobi Thomasini.
- Scheuermann, Audomar. 1963. Reiffenstuel, Anaklet. U: *Lexicon für Theologie und Kirche*, sv. 8. J. Höfer i K. Rahner, ur. Freiburg: Verlag Herder.
- Soldo, Josip Ante. 1979. *Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja (Šematiizam)*. Split: Provincijalat franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja.
- Udovičić, Jakov. 1984. 'Boggogliubni nahuk' fra Mate Zoričića. *Kačić* 16: 99–126.
- Zenić, Milivoj. 2002. *U pohvalu od grada Šibenika*. Šibenik: Gradska knjižnica "Juraj Šizgorić".
- Zoričić, Mate. 1781. *Uprava mnogo korisna ispovidnika*. Mleci: Po Ivanu Constantinu.